

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ
НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИМ. И. АЛТЫНСАРИНА

РУХАНИ
ЖАҢҒЫРУ

БІЛІМ

ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ОБРАЗОВАНИЕ

№2
(85) 2018

МАЗМҰНЫ

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

БАС РЕДАКТОР

Ж.О. Жылбаев - п.ғ.к., профессор, ҚР БҒМ Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының президенті

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫНЫҢ МҮШЕЛЕРІ

М.Е. Мұқатов - п.ғ.к., доцент, Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА вице-президенті

А.М. Мамырханова - т.ғ.к., доцент, Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА вице-президенті

Ж.Ж. Наурызбай - п.ғ.д., профессор, Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, Тәрбие және этномәдениет бөлімінің меңгерушісі

Д.П. Қожамжарова - т.ғ.д., профессор, Тараз мемлекеттік педагогикалық университетінің ректоры

В.Н. Скворцов - э.ғ.д., п.ғ.к., профессор, А.С. Пушкин атындағы Ленинград мемлекеттік университетінің президенті (РФ)

Л.В. Моисеева - п.ғ.д., профессор, Урал мемлекеттік педагогикалық университетінің кафедра меңгерушісі, (Екатеринбург қ., РФ)

М.Н. Сарыбеков - п.ғ.д., профессор, М.Х. Дулати атындағы ТарМУ ректоры

Б.А. Жетпісбаева - п.ғ.д., профессор, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, шетел тілдері факультетінің деканы

С.В. Чернышенко - білім беру бағдарламаларының менеджері, Кобленц-Ландау университетінің профессоры (Германия)

Л.С. Сырымбетова - п.ғ.к., профессор, Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, Үштілді білім беру орталығының директоры

Редактор - Исаева Ж.К.

Корректор - Есенбай Ж.

Техникалық редактор - Құсайынов О.А.

ОҚИТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

М. Е. Адамова, Ғ.Ә. Оспанова

Ана тілінде сөйлейтін, бірақ жазу графикасын басқа алфавит арқылы меңгерген оралман балалардың сауатты жазу дағдысын қалыптастырудың тиімді жолдары.....3

С.Н. Нұрқасымова, А.К. Мұқашева

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру әдістемесі.....9

Э.И. Калиева, Н.Т. Мадиева

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуында психологиялық тренингтерді пайдалану.....14

Б.К. Сартаева

Педагогтердің кәсіби дамуының негізінде

«Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» жобасы.....19

Т.О. Маскарова

Жоғары сынып оқушыларын оқуға ынталандыру.....25

Э.И. Калиева, Н.Б. Атшыбаева

Инклюзивті білім беру жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану.....34

А.Б. Елеусіз

Ерекше білім алу мұқтаждықтары бар оқушыларды әлеуметтік және білім беру инклюзиясы жағдайында оқыту.....39

А.К. Балғалиева, Г.К. Нусіпжанова

Биология сабақтарындағы моделдеу биологиялық түсініктер мен процестерді игеруге қалайша көмектеседі?.....45

ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

Б.Б. Байкасов

Рухани жаңғыруда өлкетанулық жұмыстардың маңыздылығы.....51

Қ.К. Кенжеғалиев, К.К. Кантарбаева

Студенттің құқықтық тәрбиесінің әлеуметтік жағдайы.....56

КОНФЕРЕНЦИЯЛАР, ФОРУМДАР, СЕМИНАРЛАР

«Тұрақты даму мүдделерінде үздіксіз білім беру:

жаңа сын-тегеуріндер» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы (31 мамыр – 1 маусым 2018 ж., Астана қ.).....61

«Қоғамдық сананы жаңғырту аясында ғылыми жаратылыстану

білімінің сапасын арттыру: үздік тәжірибелер мен инновациялар»

физика, химия, биология және информатика пәндері мұғалімдерінің

республикалық форумы (3-4 мамыр 2018 ж., Ақтау қ.).....64

БІЗДІҢ АВТОРЛАР.....66

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ.....68

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Ж.О. Жилбаев - к.п.н., профессор, президент НАО им. И.Алтынсарина, МОН РК

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

М.Е. Мукатова - к.п.н., доцент, вице-президент НАО им. И.Алтынсарина

А.М. Мамырханова - к.и.н., доцент, вице-президент НАО им. И.Алтынсарина

Ж.Ж. Наурызбай - д.п.н., профессор, зав. отделом воспитания и этнокультуры НАО им. И.Алтынсарина

Д.П. Кожамжарова - д.и.н., профессор, ректор Таразского государственного педагогического университета

В.Н. Скворцов - д.э.н., к.п.н., профессор, президент Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина (РФ)

Л.В. Моисеева - д.п.н., профессор, зав. кафедрой Уральского государственного педагогического университета, г.Екатеринбург (РФ)

М.Н. Сарыбеков - д.п.н., профессор, ректор ТарГУ им. М.Х. Дулати

Б.А. Жетписбаева - д. п. н., профессор, декан факультета иностранных языков КарГУ им.Е.А.Букетова

Л.С. Сырымбетова - к.п.н., директор центра трехязычного образования НАО им. И.Алтынсарина

Редактор - Исаева Ж.К.

Корректор - Есепбай Ж.

Технический редактор - Кусаинов О.А.

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ОБУЧЕНИЯ

М.Е. Адамова, Г.А. Оспанова
Эффективные способы формирования письменной грамотности у детей-репатриантов, знающих родной язык, но освоившие письменную графику через другой алфавит.....3

С.Н. Нуркасымова, А.К. Мукашева
Методика организации дистанционного обучения.....9

Э.И.Калиева, Н.Т. Мадиева
Использование психологических тренингов в личностном развитии учащихся начальной школы.....14

Б.К. Сартаева
Проект «Развитие критического мышления через чтение и письмо» как основа профессионального развития педагогов.....19

Т.О. Маскарова
Учебная мотивация старшеклассников.....25

Э.И. Калиева, Н.Б. Атшыбаева
Использование информационно-коммуникационных технологий в инклюзивном образовании.....34

А.Б. Елеусиз
Социальная и образовательная инклюзия для учащихся с особыми образовательными потребностями.....38

А.К. Балгалиева, Г.К. Нусипжанова
Как моделирование на уроках биологии способствует усвоению биологических понятий и процессов?.....45

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ВОСПИТАНИЯ

Б.Б. Байкасов
Значение краеведческих работ при модернизации общественного сознания.....51

К.К. Кенжегалиев, К.К. Кантарбаева
Социальные условия правового воспитания студента.....56

КОНФЕРЕНЦИИ, ФОРУМЫ, СЕМИНАРЫ

Международная научно-практическая конференция «Непрерывное образование в интересах устойчивого развития: новые вызовы» (31 мая – 1 июня 2018 года, г. Астана).....61

Республиканский форум учителей физики, химии, биологии, информатики «Повышение качества естественнонаучного образования в условиях модернизации общественного сознания: лучшие практики и инновации» (3-4 мая 2018 г., г. Актау).....64

НАШИ АВТОРЫ.....67

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ.....69

АНА ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕЙТІН, БІРАҚ ЖАЗУ ГРАФИКАСЫН БАСҚА АЛФАВИТ АРҚЫЛЫ МЕҢГЕРГЕН ОРАЛМАН БАЛАЛАРДЫҢ САУАТТЫ ЖАЗУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

М.Е. Адамова¹, Ғ.Ә. Оспанова²

¹Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА ШЖМ дамыту орталығының директоры,

²Жоғарғы санатты қазақ тілі пәнінің мұғалімі, ҚР «Білім беру ісінің үздігі» белгісінің иегері

Андатпа. Оралман-балалар контингенті бар ауыл мектептеріндегі педагогтердің арасында жүргізілген сауалнама балаларға негізінде гуманитарлық бағыттағы пәндерді оқу қиындық тудыратынын көрсеткен. Алыс және жақын шетелдерден қоныс аударып келген баланы алғаш мектептің шағын ортасына енгізудегі тілдік жұмыстың маңызы ерекше, одан кейін біртіндеп оның шеңбері барлық сала үшін сөйлесу ситуацияларына байланысты кеңейтіледі. Мақалада жазу графикасын басқа алфавит арқылы меңгерген оралман балалардың сауатты жазу дағдысын қалыптастырудың тиімді жолдары көрсетіледі.

Аннотация. Опрос среди педагогов сельских школ, имеющих в составе контингента детей-репатриантов показал, что трудности у детей возникают в основном в обучении предметам гуманитарного направления. Важным этапом языковой работы является введение ребенка-репатрианта сначала в школьную среду, а затем постепенное расширение ее рамок для всех сфер и ситуаций общения. В статье приводятся действенные способы обучения алфавиту детей-репатриантов, освоивших письменность через другую графику.

Abstract. A survey among teachers of village schools with repatriates children as part of a contingent showed that the difficulties for children arise mainly in the teaching of humanitarian subjects. An important stage of language work is the repatriate child introduction into the school microenvironment, and then the gradual expansion of its framework for all spheres and situations of communication. The article provides effective ways of teaching the alphabet to repatriate children who have mastered writing through another schedule.

Түйінді сөздер: Оралман-балалар, алфавитті үйрету, жазу сауаттылығын қалыптастыру, қазақ тілінің грамматикасы, интерактивті тиімді тәсілдер.

Ключевые слова: дети-репатрианты, обучение алфавиту, формирование письменной грамотности, грамматика казахского языка, эффективные интерактивные методы.

Key words: repatriate children, learning the alphabet, writing literacy formation, grammar of the Kazakh language, effective interactive methods.

Ана тілінде білім беретін мектептерде мемлекеттік тілді оқыту оны жетік меңгерту мақсатын көздейді. Балалардың тілді тез меңгеру деңгейі олардың белсенді ортада болуына байланысты екені дәлелденген, себебі сөйлесім, тілдесім қажеттіліктен туындайды.

Ана тілін жетік меңгерген оралман балалардың жазба тілін дамыту жұмыстары олардың көп жағдайда жазу графикасын басқа алфавит арқылы меңгергендігіне байланысты қиындық туғызады. Бұл балалар мектеп қабырғасына келгенде, Қазақстан мектептерінде кириллица ал-

ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

фавитімен қайта хат таныту және сауатты жазуға үйрету жұмыстарының қажеттілігі туындайды, мұндағы негізгі мақсат - сауатты жазу дағдысын қалыптастыру.

Оралман-балалар үшін алфавитті тез меңгеру өте маңызды, себебі ол оның басқа пәндер бойынша үлгеріміне тікелей әсер етеді, себебі ауызекі сөйлеу тілінен бөлек, мәтінді оқи білу және жаза білу дағдысын меңгеру аса қажет. Бүгінгі күні көптеген алтернативті баспадан шыққан варианттардың ішінен қажетті әліппені (азбука) таңдап алу мүмкіндігі бар. Мыса-

лы, әліппелердің ішінде алфавитті оқытып-үйрету үшін көпжылдық өтілі бар логопедтер әзірлеген оқулықтар да бар. Бұл оқулықтар ойын арқылы ғана емес, балаларға оқу техникасын меңгертуге көмектеседі. Сондықтан педагогтерге өз жұмысында жоғарыда айтылғандармен қатар тілге оқытудың кіріктірілген әдісін таңдау ұсынылады, бұл әдіс қиын айтылатын дыбыстарды айтқызу тәсілдерін қарастырады. Оралман-балаларға алфавитті үйрету алгоритмін мынадай ретпен құруға болады:

1-сызба. Оралман-балаларға алфавитті үйрету алгоритмінің үлгісі

Сонымен қатар, мұғалімдердің оралман-балаларға алфавитті меңгерту жұмыстарының барысында қосымша сабақтарын ұйымдастыруға көмек ретінде

педагогтер мен логопедтердің тәжірибесінен бірнеше тиімді әдістемелерді ұсынамыз:

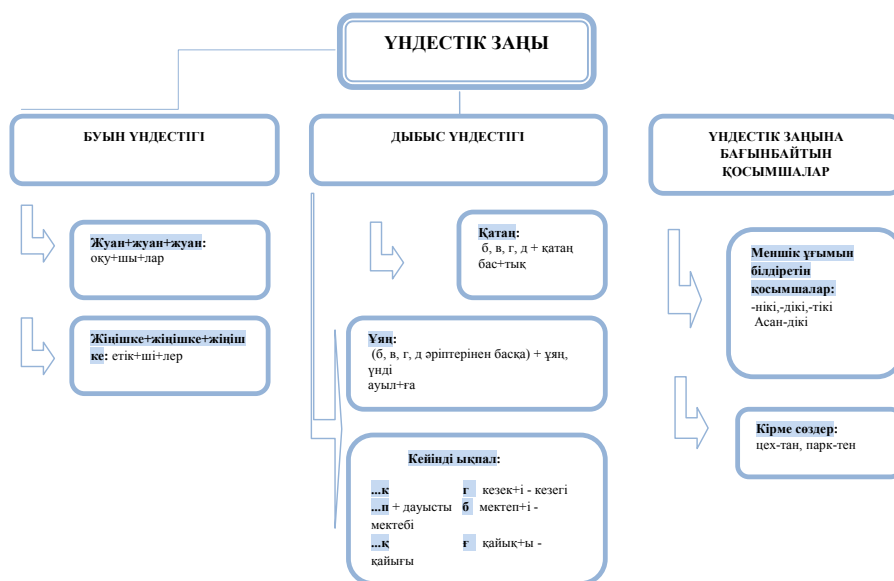
Р/н	Оқыту әдістемесі	Күтілетін нәтижелер
1	Б. Элькониннің дыбыс-әріп жүйесі	Фонетико-фонематикалық естуді дамытатын оқуға дайындық деңгейі, ойын арқылы дыбыстарды дұрыс айтуға үйретеді.

2	Зайцевтің әдістері	Оқытудың құрастыру әдісі, ол оқытатын кубиктер мен кестелердің көмегімен сенсориканы дамыту негізінде талдау және синтез арқылы ойлау қабілетін дамытуды қарастырады.
3	Г. Доманның әдістемесі	Тақырыптық карточкалар кластерін пайдалану, ол көзбен көру арқылы зейінді дамытуға, заттардың аттарын жаттауға көмектеседі. Бұл әдістеменің ерекшелігі, балалар сөздерді толық оқуға үйренеді.
4	Монтессори әдістемесі	Монтессори кабинетінің «тіл зонасы» ресурстарын (магниттік әріптер, бұдырлы (шершавый) алфавит, карточкалар және т.б.) және «шынайы өмір аймағын» қолдану, бұл арқылы ситуативтік диалогтар құруға болады.
5	Тумаланованың оқуға үйрету әдістемесі	Алфавитті бекітуге көмектесетін буындарды біріктірудің әртүрлі нұсқалары ұсынылады.
6	Оқуға үйретудің ассоциативті әдісі	Педагогикадағы жаңа тәсілдермен байланысы бар тілді үйренуге ынталандыратын әртүрлі ойындарды қолдану.

Алфавитті үйрете отырып, сауатты жазу дағдысын қалыптастыруда көрнекі құралдардың маңызы өте зор. Сондықтан «Сиқырлы әріптер мен сөздер әлемінде», «Әліппе» т. б. электронды оқулықтардың үлесі мол [1]. Мұнда қазақ алфавитіндегі әрбір әріптің, дыбыстың дұрыс таңбалануымен қатар, жазылу емлесі де түсінікті көрсетіледі. Жазу ажарының (каллиграфия) дұрыс қалыптасуына да оң ықпалы бар. Бұл көмекші құралдар тіл үйретудің алғашқы қадамдарындағы оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда пайдалы ресурстар болып табылады. Мысалы, баланың дауысты, дауыссыз дыбыстардың жіктелу жүйесін меңгеруінде дұрыс оқу мен дұрыс жазу дағдысы қалыптасады. Дыбыстар емлесін меңгертуде қазақ тіліндегі буын талғайтын дыбыстарға назар аударған дұрыс (о, ө, ұ, ү, ә). Бұл дыбыстар қазақтың байырғы сөздерінде бірінші буында ғана жазылған, *ор, көрші, түлкі, әңгіме* т.б. Бұл дыбыстар сөз соңында кездеспейді.

Келесі қадам, қазақ тілінің грамматикасын меңгерту. Қазақ тілінің өзге тілдерде кездесе бермейтін заңдылықтары бар. Мәселен, Үндестік заңын меңгерген оқушы қатесіз жазуға үйренеді. Сөз ішін-

дегі дыбыстардың өзара үндесуі, біркелкі болып қолданылуы үндестік заңына бағынады. Жалпы, қазақ тілі буын үндестігіне негізделеді, яғни қазақтың төл сөздері не бірыңғай жуан, не бірыңғай жіңішке болып келеді. Мысалы: «*бала, үй*» сөздеріне жалғау не жұрнақ жалғар болсақ, жуан нұсқа таңдалынады (*бала-ны, бала-лық, үй-дің, үй-шік*). Сонымен қатар, үндестік заңына бағынбайтын қосымшалардың барын көрсету керек. Мысалы, меншік ұғымын білдіретін *-нікі, -дікі, -мікі* қосымшалары буын үндестігіне бағынбайды. *Асан-дікі, бала-нікі* т.б. Кірме сөздерде буын үндестігіне бағынбайтын жағдайлар бар, мәселен, *цех-тан, парк-тен, тарих-қа*. Дыбыс үндестігін меңгеруді де назардан тыс қалдырмау ұсынылады. Қатар келген екі дыбыстың үндесу заңдылығын меңгерту жазу сауаттылығын қалыптастыруда өте маңызды. Кейінді ықпалдың дұрыс жазылуда ескерілетін орындары: *қ, к, л* + дауысты дыбыс = *қ, к, б* дауысты, мысалы, *жақ-жағы, көйлек-көйлегі, доп-добы*. Қатар келген екі дыбыстың біріншісі «*п*», ал екіншісі «*-ып, -іп*» жұрнағы болса, *п* дыбысы *у* дыбысына айналады. Мысалы, *қап-қауып, шап-шауып* т.б.

Сонымен қатар, қазақ тілінің жазылу мен айтылу заңдылығы бар: орфография, орфоэпия. Дегенмен қазақ тілінде көп сөздер қалай айтылса, солай жазылады. Сөздердің жазылуы мен айтылуындағы өзгешеліктердің көп болмауы оралман балалардың тілге бейімделуіне аса кедергі келтірмейді. Бұлар:

- дыбыс үндестігінде кездесетін, қатар келген екі дыбыстың бір-біріне әсер етуінен туындаған сөз түрленісі;

- еріндік дауыстылардың (ұ,у,о,ө) өзінен кейін келген езулік дауыстыларға (ы,і,е) әсер етуінен туындаған сөздердің айтылуы.

Мысалы: *көзілдірік – көзүлдүрук, жұлын – жүлүн, ақ ешкі – ағешкі т.б.*

Сауатты жазу дағдысын жетілдіруде күрделі сөздердің төрт түрінің ішіндегі кіріккен сөздер емлесін жетік меңгерту ұсынылады. Кіріккен сөздер құрамында кемінде бір дыбысы өзгеріп бірігуіне байланысты пайда болған сөздердің шығу төркініне басты назар аудару керек. Мысалы: қарлығаш - қара ала құс, білезік – білектегі жүзік, биыл – бұл жыл, бүгін – бұл күн сөздерінің бірігуінен жасалған [2].

Жазылымды меңгертудегі интерактивті әдістердің бірі – тілдік жаттығулар болып табылады. Зерттеушілер тілдік

жаттығуларды тілдік және қатысымдық деп бөліп көрсетеді: «Тілдік жаттығулар тілдік бірліктерді фонетикалық, лексикалық, грамматикалық заңдылықтарға сәйкес меңгертуге бағытталады. Қатысымдық жаттығуларда берілген сурет бойынша сөйлем, мәтін құрастыру, аяқталмаған сөйлемді аяқтап жазу, сөздерді басқа сөздермен алмастыру, орны алмасқан сөздерді жүйелі құру сияқта тапсырмалар қамтылады» [3]. Тіл үйрету барысындағы жаттығулар бір-бірімен байланысты жеңілден ауырға қарай сатылап орындалғаны жөн. Жазылымды дамытуға арналған тапсырмалар жүйелі етіп берілсе, оқушының ойын дәлелдей жеткізіп, сауатты жазуға төселдіреді. Сондай-ақ жазылымды дамытуға арналған жұмыс түрлеріне берілген тақырыпқа шығарма жазу, хат жазу, оқыған материалынан қысқаша резюме жазу, эссе жазу кіреді. Қазіргі уақытта күнделікті сабақта аудио, бейне құрылымдарды пайдалану айтарлықтай нәтижелер беріп келеді. Эссе бір тақырыпқа байланысты өз ойын пайымдап жазу болса, түрлі аудио, бейне таспалар арқылы бейнефильмдер үзіндісіне пікірін жазғызу, диктордың оқыған мәтінінен негізгі ойды тауып жазу сияқты тапсырмалар арқылы жазылым дағдысын дамытуға болады. Эсседе оқушы бел-

гілі тақырып немесе проблемалық сұрақ төңірегінде ойлануға, өз пікірін, қорытындысын сауатты жазып шығуға дағдыланады. Жазылымда оқушының тілді білу деңгейіне сәйкес мынандай тапсырма түрлерін беруге болады:

1-тапсырма. Коммуникативтік талапқа сай аудиомәтін тыңдау арқылы шығармашылық диктант жазғызу.

2-тапсырма. Диктант мәтініндегі мәселеге байланысты берілген сұрақтарға сүйене және байланыстыра отырып, жазбаша түрде өз пікірін баяндау.

Мәтіндегі сөйлемдерді сөзбе-сөз

жазуға болмайды. Сөздердің баламасын тауып, дұрыс байланыстыра жазу талап етіледі.

Сонымен қатар, жазылымды меңгерудегі тиімді интерактивті әдістердің бірі – ойындар. Ойын элементтерін сабақтағы кез келген әрекет түрінде пайдалануға болады, сонда ең көңілсіз сабақтың өзі тартымды сабаққа айналады. Ойынның адам үшін төрт түрлі маңызды қызметін атап көрсетуге болады:

- мотивациялық-қажеттілікті дамыту;
- еркін мінез-құлықты дамыту;
- ақыл-ой әрекеттерін дамыту;
- таным құралы.

1- Кесте. Қазақ тілінен жазу сауатын жетілдіруге арналған ойын түрлері

<i>Ойын түрлері</i>	<i>Қолдану мақсаты</i>
Лексикалық ойындар	Қарама-қарсы сөздерді, мағынасы ұқсас сөздерді, тақырыпқа байланысты сөздерді табуға, фразаны аяқтау мақсатында қолдануға болады. Карточка арқылы берілетін ойындар, жұмбақтар, сөзжұмбақтар алынады. «Сөзді тап», «Мақал мәтел құрастыр» т.б. ойын түрлерін беруге болады.
Фонетикалық ойындар	Бұл ойын сабақтың алдыңғы сатысында көп қолданылады. Сабақтың кейінгі сатысында оқушыларды меңгерген лексикалық материалын практикалық тұрғыда қолдануға, сөздерді бір-бірімен байланыстырып сөйлем құрауға, оқушының өз ойын жүйелі түрде жеткізуге машықтандыру үшін грамматикалық ойындар қолданылады.
Коммуникативтік ойындар	Бұл ойын түрлері ойынға қатысушыларға тілдің қарым-қатынас құралы екенін сезінуге мүмкіндік береді, тіл қолданысының маңыздылығы туралы ұғымдарын кеңейтеді.
Сюжеттік-рөлдік ойындар	Оқушылардың жас шамасына қарай қызығушылықтарын ескеруге мүмкіндік береді, олардың әрекетінің мәнін кеңейтіп, диалогтік қатысым жасаудың тиімді құралы болып саналады.
Дидактикалық ойындар	Балалардың айналадағы орта туралы түсініктерін жүйелеуге, кеңейтуге, тереңдетуге, қызығушылықтары мен қабілеттерін дамытуға бағытталған.

Сауатты жазу дағдысы емле ережелерін жақсы білуге байланысты қалыптасады. Әрине, оқушылар емле ережелерін өз бетімен емес, мұғалімнің үйрету нәтижесінде ұғынатынын ескеру ұсынылады.

Оқушылар қазақ тілін меңгеруде әріптердің және дыбыстардың жа-

зылуын, сөздердің тасымалдану тәртібін, түбір сөздің жазылуы мен сөйлемдегі сөздердің бір-бірінен бөлек жазылатынын оқып, практикалық жұмыс орындау арқылы дұрыс жазу дағдысын жетілдіреді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Электронды оқулық ««Сиқырлы әріптер мен сөздер әлемінде», М. К. Абаева-Бегалиева, Л. В. Кирилинская, М. С. Сатимбекова
https://www.youtube.com/watch?v=f3fO_cvCNaM&index=6&list=PLR_F4-3dhNo24z_rgqkFPziSM1-fSIS5F
2. «Қазақ тілі» Шың-кітап, Қ. Ибрагимов, Алматы, 2010 ж.
3. Автомобиль шаруашылығы бөлімінде оқитын студенттерге қазақ тілін оқыту әдістемесі/Дисс. автореф. Сейтенова С.С. Алматы. -2006 ж.
4. Проблемы адаптации оралманов (репатриантов) на исторической родине/М. Садырова, д.соц.н. проф., КазНУ им. аль-Фараби; Б. Калшабаева, д.и.н. и.о. проф., КазНУ им. Аль-Фараби.
5. Методические рекомендации по обучению языкам детей-оралманов. Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2017.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

С.Н. Нуркасымова¹, А.К. Мукашева²¹доктор педагогических наук, профессор²кандидат хим.наук, доцент

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г. Астана

Аңдатпа. Мақала қашықтықтан оқыту әдістемесіне арналған. Сонымен қатар қашықтықтан оқытудың негізгі элементтері, формалары, мәселелері және болашағы қарастырылады. Авторлар қашықтықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу ақын төмендетіп, бірыңғай білім беру жүйесін құруға мүмкіншілік беретінін ажыраттады.

Аннотация. Статья посвящена методике организации дистанционного обучения. Также рассматриваются основные элементы, формы, проблемы и перспективы дистанционного обучения. Авторы отмечают, что использование технологий дистанционного обучения позволяет снизить затраты на проведение обучения, создать единую образовательную систему.

Abstract. The article is devoted to the methodology of distance learning organization. The basic elements, forms, problems and prospects of distance learning are also considered. The authors note that the use of distance learning technologies can reduce the cost of teaching and create a unified educational system.

Түйін сөздер: Қашықтықтан оқыту әдістемесі, қашықтықтан оқыту технологиясы, негізгі элементтері, формалары.

Ключевые слова: дистанционное обучение, технологии дистанционного обучения, интерес, проблемы и недостатки.

Key words: distance learning, distance learning technologies, interest, problems and shortcomings.

В своем Послании народу Казахстана от 27 января 2012 года «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев отметил, что одной из важнейших задач социально-экономической модернизации является «создание эффективной системы обучения и содействия в трудоустройстве». Для этого необходимо широко внедрять «в процесс обучения современные методики и технологии» [1].

Одним из современных подходов к организации образовательной деятель-

ности в высших учебных заведениях является дистанционное обучение.

Дистанционное обучение – это демократичная простая и свободная система обучения и занимает всё большую роль в модернизации образования.

Дистанционное обучение позволит одновременно учиться и «шагать» по карьерной лестнице.

Дистанционное обучение – совокупность технологий, обеспечивающая обучаемым доставку основного объема изучаемого материала, интерактивное взаимодействие обучаемых и препода-

давателей в процессе обучения, представления обучаемым возможности самостоятельной работы по освоению изучаемого материала, а также в процессе обучения [2].

Современное дистанционное обучение строится на использовании следующих основных элементов:

- дистанционные курсы;
- веб - страницы и сайты;
- электронная почта;
- форумы и блоги;
- теле - и видео конференции;
- виртуальные лабораторные работы.

Дистанционное обучение, осуществляемое с помощью компьютерных телекоммуникаций, имеет следующие формы занятий:

чат-занятия – учебные занятия, осуществляемые с использованием чат-технологий, которые проводятся синхронно, то есть все участники имеют одновременный доступ к чату, в рамках многих дистанционных учебных заведений действуют чат-кабинеты, в которых организуется деятельность дистанционных педагогов и студентов;

веб-занятия – дистанционные конференции, семинары, деловые игры, лабораторные занятия и другие формы учебных занятий, проводимых с помощью средств телекоммуникаций и других возможностей «Всемирной паутины»;

телеконференции проводятся на основе списков рассылки с использованием электронной почты; для учебных телеконференций характерно достижение образовательных задач.

Также существуют формы дистанционного обучения, при котором учебные материалы высылаются почтой в регионы.

Дистанционное обучение – это далеко не новое явление. Уже много лет широко распространяется заочное обучение. Одним из самых новых веяний является обучающее телевидение, но, тем

не менее, и оно имеет опыт десятилетий. В настоящее время мы ощущаем на себе «виртуальную лихорадку» (некоторые могли бы назвать это «золотой лихорадкой») дистанционного обучения вследствие появления сети Интернет.

За последние несколько лет возросшая популярность Web – технологий, а так же свободный доступ в Интернет посредством модемной связи, значительно повлияли на увеличения числа пользователей сети Интернет. Благодаря Интернету мы можем наслаждаться прямым доступом к различным ресурсам мультимедиа во всём мире. Потенциал Web-технологий привлекает преподавателей во всём мире, так как эти технологии позволяют объединять образовательные ресурсы, разбросанные по всему миру. Интернет, необходимые средства связи и компьютерные технологии позволяют сделать дистанционное обучение более интересным. Появляются новые проекты в области использования сети Интернет [3].

Наиболее лёгкий и оперативный путь в Интернет – подготовка электронных версий лекционных записей и книг, который не требует знаний по программированию.

В связи с быстрым развитием современных технологий большую популярность приобрели обучающие системы, основанные на Web-технологиях.

Дистанционное обучение – учеба по индивидуальному плану.

- Каждый «дистанционный» студент прикрепляется к преподавателю, задача которого – курировать ваше обучение, консультировать по сложным темам и вопросам, проверять контрольные работы и тесты, помогать готовиться к экзаменам. С ним вы и будете постоянно общаться - либо по телефону, либо через Internet, а то и через спутник.

- Комплект учебных материалов «дистанционный» студент получает сра-

зу при зачислении на занятия (как правило, сразу после оплаты обучения). Это не обычные учебники. Это и тексты лекций, и задачки, и практикумы, и задания для самостоятельной работы на разных носителях - традиционных бумажных, CD, аудио - и видеоносителях.

- Важным отличием дистанционного образования является тот факт, что вы сами выбираете последовательность изучения предметов и темп работы. Например, за один семестр можете пройти курс, который в дневном вузе изучают целый год. Или, наоборот, растянуть его на два года.

- Жесткая отчетность – на этом держится вся система дистанционного образования. За каждый пройденный раздел курса вы будете отчитываться перед своим преподавателем (тесты, контрольные работы и т.п.). И пока не отчитаетесь, дальше не двинетесь.

Имеются три причины огромного интереса к дистанционному обучению.

Первая состоит в том, что существует потребность в простой достоверной информации.

Вторая – в том, что технологии для удовлетворения этих потребностей есть уже сейчас и в дальнейшем будут только совершенствоваться.

И третья причина состоит в том, что все сферы деятельности рассматривают дистанционное обучение как новый важный рынок и, следовательно, возможность деловой деятельности.

Год от года всё возрастающее число людей нуждается в обучении определённого типа вне образовательного учреждения для того, чтобы иметь возможность работать в полную силу. Поэтому дистанционное образование можно рассматривать как подающую большие надежды форму образования, так как она может подойти всем желающим, оплата за неё, намного меньше, чем при очной форме обучения.

Универсальный доступ при уменьшении цены – вот стимул для настойчивой работы всех учебных заведений, которые предоставляют услуги дистанционного обучения.

В дополнение к экономическим факторам дистанционная форма обучения предполагает увеличение числа нетрадиционных учащихся, например, пожилых или работающих людей, которым не предоставляется академический отпуск, беременных женщин. Ясно что, при таком индивидуальном подходе люди с большей готовностью платят за возможность учиться в выбранном им месте и в приемлемом для них темпе.

Но нельзя слепо верить в неограниченные возможности Интернета и в то, что Web-технологии могут быть успешно и без каких либо проблем применены во всех сферах образования.

В настоящее время на развитие дистанционного обучения влияют два основных фактора: доступ в Интернет и его качество связи. Чем больше количество человек одновременно работает в Интернете, тем хуже качество связи, длительная загрузка и продолжительное время ответа. Те слушатели, которые имеют современное качество связи по Интернету, могут работать с Web-сайтами с объёмной графикой, хорошим качеством аудиоинформации и даже с небольшим количеством видеоматериалов. Самое лучшее качество образования будет именно у этих людей. Однако, чтобы материал дошёл до каждого конкретного слушателя, он должен быть в основном текстовым, но в некоторых случаях это слишком большое ограничение. Наконец существуют такие люди, которые не имеют компьютера, соответственно не имеют доступа в Интернет.

Ещё одна задача, требующая решения, заключается в том, что дистанционное обучение должно быть интерактивным. Студенты должны иметь возможность

общаться с преподавателями. Хотелось бы, чтобы дистанционное образование представляло собой «виртуальный класс», состоящий из студентов и преподавательского состава, территориально находящихся далеко друг от друга, даже в разных странах. Микропроцессорные средства могли бы помогать студентам и их преподавателям в развитии индивидуальных курсов дистанционного обучения, состоящих из определённой последовательности маленьких обучающих модулей.

Большинство из этих идей, возможно, будет воплощено в жизнь в ближайшем будущем. А пока можно с уверенностью говорить, что дистанционное обучение сегодня востребовано и, следовательно, будет быстро развиваться, ведь для его развития сейчас имеются все возможности, как в техническом плане, так и в интеллектуальном.

Ну, а когда перед человеком стоит определённая цель и для её достижения необходимы дополнительные знания, то получить их можно не только традиционными способами, но и путём дистанционного обучения. И эти знания будут не хуже, а то и лучше тех, которые получают студенты, обучающиеся в каком-либо очном учебном заведении.

Однако во многих случаях, несмотря на появление технологических новинок, предпочтение отдаётся более простым методам. Например, в Индии очень популярным является использование радио для дистанционного обучения, благодаря его доступности большинству населения, что позволяет сделать обучение действительно открытым и доступным широким слоям населения.

Дистанционное обучение в основном используется для получения дополнительного образования. Многие крупные компании создают у себя в структуре центры дистанционного обучения, чтобы стандартизировать, удешевить и улуч-

шить качество подготовки своего персонала и практически ни одна современная компания не может прожить без этого.

Студент, постоянно выполняя практические задания, приобретает устойчивые автоматизированные навыки. Теоретические знания усваиваются без дополнительных усилий, органично вплетаясь в тренировочные упражнения.

Использование технологий дистанционного обучения позволяет:

- снизить затраты на проведение обучения - не требуется поездок к месту учёбы;
- проводить обучение большого количества человек;
- повысить качество обучения за счёт применения современных средств, объёмных электронных библиотек;
- создать единую образовательную среду.

Недостатки дистанционного обучения:

- отсутствие прямого очного общения между обучающимися и преподавателем;
- необходимость в персональном компьютере и доступе в Интернет, постоянного доступа к источникам информации, нужна хорошая техническая оснащённость;
- высокие требования к постановке задачи на обучение, администрированию процесса, сложности мотивации слушателей;
- невозможно сказать, кто на другом конце провода, отчасти эта проблема решается с установкой видеокамер на стороне обучающего и соответствующего программного обучения;
- для дистанционного обучения необходима жесткая самодисциплина, а его результат напрямую зависит от самостоятельности и сознательности студента;
- как правило, обучающиеся ощущают недостаток практических занятий, отсутствует постоянный контроль над об-

учающимися, который является мощным побудительным стимулом;

– высокая стоимость построения системы дистанционного обучения, на начальном этапе создания системы, велики расходы на создание системы дистанционного обучения, самих курсов дистанционного обучения и покупку тех-

нического обеспечения;

- высокая трудоемкость разработки курсов дистанционного обучения; создание 1 часа действительно интерактивного мультимедийного взаимодействия занимает более 1000 часов профессионалов.

Список литературы:

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана (Астана, 27 января 2012 года).*

2. *Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение: учебно-методич. пособие. – М.: ВУ, 1997. - 467с.*

3. *Дистанционные образовательные технологии - 2011// Международная научно-практ. конференция на базе Карагандинского эконом. университета. – Караганда, 2011. С. 10-13 – труды конференций*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Э.И.Калиева¹, Н.Т. Мәдиева²

¹п.ф.к., доцент, ²магистрант

*Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар
және инжиниринг университеті, Ақтау қ.*

Аңдатпа. Мақалада төменгі сынып оқушыларының тұлғалық дамуын қамтамасыз етуде психологиялық тренингтерді пайдалану мәселесі қарастырылған. Қазіргі кезде психологиялық тренингтер баланың тұлғалық дамуына: өзін-өзі тану, өзіндік бақылау, өзіндік баға, қарым-қатынас жасау, басқа да жеке тұлға құрылымдарына оңды психологиялық әсер ететін әдістер болып табылады. Кіші мектеп оқушыларының тұлғалық дамуын жетілдіруде келесі тренингтік ойындарды қолдану ұсынылады: қиялды дамытуға бағытталған ойындар, вербалды ойындар, вербалды емес ойындар, терапиялық метафоралар, дискуссиялы ойындар, эмоционалды-символикалық әдістер, релаксациялық әдістер, когнитивті әдістер және т.б.

Аннотация. В статье рассматривается проблема использования психологических тренингов в обеспечении личностного развития младших школьников. В настоящее время психологические тренинги являются методами положительного психологического воздействия на личностное развитие ребенка: самопознание, самоконтроль, самооценка, отношения и другие структуры личности. Рекомендуется использование следующих тренинговых игр для улучшения личностного развития младших школьников: игры, направленные на развитие воображения, вербальные игры, невербальные игры, терапевтические метафоры, дискуссионные игры, эмоциональные и символические методы, методы релаксации, когнитивные методы и другие.

Abstract. In the article the problem of use of psychological trainings in ensuring personal development of younger school children is considered. Now psychological trainings are methods of positive psychological impact on personal development of the child: self-knowledge, self-checking, self-assessment, relations and other structures of the personality. Use of the next training games for improvement of personal development of younger school children is recommended: the games aimed at the development imagination, verbal games, nonverbal games, therapeutic metaphors, debatable games, emotional and symbolical methods, relaxation methods, cognitive methods and others.

Түйін сөздер: кіші сынып оқушысы, тұлғалық даму, психологиялық тренинг.

Ключевые слова: младший школьник, личностное развитие, психологический тренинг.

Keywords: younger school children, personal development, psychological training.

Қазіргі кезеңде балалардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етуде психологиялық тренингтердің алатын орны ерекше. Жеке тұлғаны қалыптастыруда, оны әрі қарай жетілдіріп, жеке басын дамытуда,

психикалық дамуын, даралық ерекшеліктерін, ішкі әлеуетін анықтап, жан-жақты зерттеп, оған психологиялық көмек көрсетуде психологиялық тренинг алдыңғы орынға шығары сөзсіз.

Соңғы кездері дамыту, коррекциялау тәжірибесінде аса тиімді психологиялық әдістердің негізінде пайда болып, синтетикалық, кейде өзіндік бағыты бар тренингтік жұмыстардың жаңа модификациясы қолданылуда.

Тренинг әдістері алғашқы кезеңде ересектерге ғана арналса, қазіргі кезде оны мектеп жасына дейінгі балалардан бастап та қолдану мүмкіндіктері бар.

Сонымен қатар қазіргі кезде дене мүмкіндіктерін жетілдіруге бағытталған (Р.Райх, А.Лоуэн еңбектері) өнердің яғни би, сурет, музыка т.б. түрлері арқылы терапиялық топтық жұмыстар әр салада кеңінен қолданылып, жедел дамуда [1]. Мектеп оқушыларының эмоциялық, ерік жағын жаттықтыруда, психикалық реттеуде, шығармашылық ресурсын ынталандырып, жетілдіруде ырғақты би терапиясын, әуен терапиясын, арт-терапия элементтерін кеңінен қолдануда. Психологиялық тренингтерді ұйымдастыруда психологиялық әсері болатын өнердің компоненттерін қолдануға болады. Осы себептен, қазіргі заманғы педагогтің басты міндеті – өз жұмысында тренингті ұйымдастыру, әдістемелік жағынан қамтамасыз ету және оны жүргізу.

Педагогикалық тәжірибеде психологиялық тренинг жаттығулар жүйесі арқылы баланың тұлғалық дамуына (өзін-өзі тану, өзіндік бақылау, өзіндік баға, қарым-қатынас жасау, басқа да жеке тұлға құрылымдарының түрлері) оңды психологиялық әсер ететін әдістер ретінде қолданылады. Әсіресе топтық тренингтің мәні, жеке тұлға мен қарым-қатынаста маңызды қасиеттердің дамуына ықпалы зор.

Қазіргі кезде балалық шақтың әлеуметтік мәртебесі өзгерді, уақыт бойынша кезең ұзарды, баланың жеке басына, дағдылары, икемдері мен білімдеріне қойылатын талаптар өсті. Бұл тенденция, әсіресе, ХХ ғ. соңғы жылдарына тән. Мектептегі оқу бағдарламасы елеулі өзгерістерге ұшырады, бұрын ортаңғы сынып-

тарда оқитын мәліметтер қазір бастауыш сыныптарда қарастырылады. Балаларға арналған дамытушы оқу құралдары да кең таралуда. Әр жас кезеңінде тұлғалық және танымдық дамуы сәйкес болуға тиісті норма шектері белгіленіп, ересектер тарапынан бала бақылауға алынады.

О.В. Хухлаева зерттеулері көрсеткендей, бастауыш мектеп кезеңінің басында бала оқудағы сәтсіздіктері кезінде кінәлілікті сезінеді, терең ішкі қақтығыс қалпына түседі. Бұл оқуда жетістікке жету талпынысы мен нақты өмірде оған жете алу мүмкіндігінің болмауы арасындағы қайшылық. Г.С. Салливен 6-10 жасты ювенальді деп атайды, баланың өзіндік бақылау қабілетінің ерекше дамуы жүреді [2].

Кіші сынып оқушысының оқу әрекетінің тиімділігі игерілген білімдер мен ақыл-ой әрекеттерін басқара алумен ғана емес, өзіндік баға деңгейімен де байланысты болады. Баланың өзіндік бағасы қылықтарын, оқу әрекетін реттейді. Өзіндік баға деңгейі оқу әрекеті әсерінен тұлғалық дамудың бағытын анықтайды.

Әлеуметтік-психологиялық икемділіктің, бейімділіктің қалыптаспауы баланы жалғыздыққа әкеледі, қарым-қатынастан, көңілді балалар ойындарынан шектейді, эмоционалды дискомфорт жалғыздық нәтижесінде туады. Ол өз кезегінде баланың психоэмоционалды қалпын бұзады.

Психологиялық тренингтер жеке тұлғаның дамуындағы оң өзгерістерге әкеледі, сондай-ақ, рефлексивті іс-әрекетінің нәтижесі мынандай болып келеді:

- оқу әрекетіне, қарым-қатынас жасауға позициясы оңды өзгереді;
- өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау адекватты болады;
- өзі және басқалар жайлы түсінігі өзгереді;
- өзіне және басқа адамдарға – қатарластарына, жасы үлкендерге, мұғалімдерге және т.б. (тек тренингке қатысқан дарға ғана емес) қатынасы өзгереді;
- қарым-қатынаста компетенттілігі артады;

- тұлға ретінде құндылықтар жүйесі қалыптасады.

Кіші мектеп жасындағы балалар үшін тренинг заңын ойын формасында ұсынуға болады. Көңілді етіп өткізу үшін мынадай ережелерді естен шығармауымыз қажет:

- 1) ойынды бірге бастау;
- 2) кезектесіп жауап беріп, бірін-бірі тыңдату;
- 3) белсенді болып, бәрін бұлжытпай орындату;
- 4) бәрін атымен атау;
- 5) бірін-бірі келеке етпей, күлімсіреп, бірге ойнау.

Тренингке қатысушылардың ашық (топ құрамы өзгермелі) және жабық (құрамы тұрақты) топтары болуы мүмкін. Жабық топтар өнімді, тиімді жұмыс атқарады. Психологиялық тренинг барысында топ мүшелерінің саны 10-12-ден аспаған тиімді. Тренингтің жұмыс уақыты тренинг басталмай тұрып белгіленгені дұрыс.

Тренинг жүргізілетін бөлмеде еркін қозғалуға мүмкіндік болуы тиіс, яғни бөлме таза, қоңыр салқын, кең және дөңгеленіп отыруға келетіндей болғаны дұрыс. Мұғалімнің міндеті тренингті ұйымдастыру, әдістемелік жағынан қамтамасыз ету және оны жүргізу.

Кіші мектеп оқушыларымен жұмыс жасағанда, олардың тұлғалық дамуын жетілдіруде келесі тренингтік ойындарды қолдануға болады: қиялды дамытуға бағытталған ойындар, вербалды ойындар, вербалды емес ойындар, терапиялық метафоралар, дискуссиялы ойындар, эмоционалды-символикалық әдістер, релаксациялық әдістер, когнитивті әдістер және т.б. [3].

Қиялды дамытуға бағытталған ойындарды үш топқа бөледі: вербалды ойындар, вербалды емес ойындар және «ойлы суреттер».

Вербалды ойындарда баланың топтағылармен бірге өзі ойлаған сол және басқа да ерекше жағдайларды аяқтау не-

месе ертегілердің ұжымдық шығармалары немесе қандайда бір сөздерге әртүрлі ассоциацияда таңдау жасау түрінде жүреді.

Вербалды емес ойындарда балаларға әртүрлі бейнелер ұсынылады, «неғұрлым қызықты» сол немесе басқа тіршілік иесі, зат, рөлдік әдістер түрінде өтеді.

Үнемі жеткілікті түрде «пікірлі суреттер» қолданылады. Балалар көздерін жұмады және әуенмен (жаңбыр дыбысымен, найзағай т.с.с.) суреттерді ойлап табады, содан кейін оны топқа айтып береді. Тапсырма қиындауы мүмкін, балаларға суреттер үшін анықталған тақырып беріледі немесе дыбысқа кинестетикалық тітіркендіргіш қосылады. Осы пікірлі суреттер «тірілуі» мүмкін. Автор суреттерді таңдайды, балалар кейіпкерлерді рөліне және өздерінің суреттеріне қояды, қалай қозғалатыны және не айтатыны туралы түсіндіреді. «Бір, екі, үш - сурет тіріл» деген кезде кейіпкер және суреттегі заттар қозғала бастайды, содан кейін балалар авторға және суреттің актерлеріне қол соғады.

Сонымен қатар мұнда келесі ойын жатығулары да қолданылады: «Аяқталмаған сөйлемдер», «Сезімдер суреті», «Қуаныш суреті» және т.б. Мысалы, бала бір параққа бағасын жазып, анасына көрсетеді, ал анасы қандай баға алғандығын басқа балалар түсінуі үшін, өз сезімдерін көрсетуі керек.

Өзіндік дамудың басты ерекшелігі – жеке тұлғаның өзінің дамуы үшін жауапкершілікті өз қолына алуы. Ол үшін адамда өзінің ресурсы туралы және ресурс жолдары жайлы білімдер болуы керек. Осы кезеңде терапиялық метафораны қолдану тиімді, өйткені оның құрылымында ресурстарға көңіл аудару негізделген. Терапиялық метафораның келесі компоненттерін бөлуге болады:

- метафоралық қақтығыс немесе жағдайдың пайда болуы. Мұнда кейіпкер оның мәселесінің әсерінен жаман күйде болады (басқаларға ұқсамау, қорқыныш,

т.б.);

- метафоралық кризис – кейіпкерлер үшін жағдайға шыдамсыздығының өсуі;

- өзінің ішіндегі ресурстарды іздеу және табу – кейіпкерлердің өзіне жаңа мүмкіндіктерді ашуы кризистерді шешу үшін қажет;

- салтанат және мереке – қоршаған ортаның қабылдауынан сәттілік жағдайының келуі.

Негізінен метафоралар балаларда бар қиын жағдайлардың әртүрлі симптомдарымен сәйкес келеді. Біз симптомдардан арылту және қиын жағдайларды шешу кезінде балаларға метафора ұсынамыз. Жүйелі көріністері метафораның негізгі идеяларын шығаруға көмектеседі және қиын жағдайларда ішкі ресурстарды іздеу үшін қажет, бұл сәттілікке әкеледі, осындай жағдайда балада «өзіндік көмек механизмі» қалыптасады. Мысалы, «Жоғары ұш, ...» ертегісі. Бұл оқиға адамдар ұша алатын ерте уақыттарда болған. Әрине, олар қалалық көгершіндер тәрізді бауырын жерден көтере алмай емес, шағала құсап шарықтай ұшқан. Ұшуға олар қалай үйренген? Осы туралы мен сендерге айтып берейін.

Дискусиялы ойындар психологиялық тренингте қолданылатын жетекші әдістердің бірі болып табылады. Ол субъект-субъект қатынасы негізінде қандай да мәселеге әртүрлі көзқарастарды білдіруге мүмкіндік береді.

Дискусия әдісінің өзінің спецификасы бар, ереже бойынша кіші мектеп оқушылары дискусия өткізуге біліктіліктері жоқ, олар үшін өзіндік таңдауларын емес үлкендердің пікірлерін қабылдау дұрыс сияқты болып көрінеді. Сондықтан, дискусияның ерекше ойын формасын құрастыру талап етіледі. Мысалы, «Жол таңдау» дискусиялы ойынды өткізуде балалардың естеріне ханзаданың үш жолдың қиылысында өз таңдауын жасаған ертегісін түсіру ұсынылады және ең жеңіл жолдың сәттілікке әкеле

бермейтіндігі анықталады. Содан білімді, озат оқушы болуға әкелетін бірнеше жолдардың қиылысы салынады және жолдарға атау беріледі: «мақтау үшін озатқа кез-келген жолмен», «білімге тырысу арқылы», «ата-анасының сыйлығын иелену арқылы». Балалар болашақта қай жолдың жетістікке әкелетіндігін талдайды.

К. Юнг эмоционалды-символикалық әдістерді символдардың немесе қиял бейнелерінің сурет, өлең, әңгіме құрастыру көмегімен нақты фактіге айналуы деп түсіндіреді.

Д. Аллан ұсынған эмоционалды-символикалық әдістің екі негізгі модификациясы қолданылады. Біріншісі – әртүрлі сезімдерді топтық талдау: қуаныш, реніш, уайым, қорқыныш, қызығушылық. Бұл кезеңде сезім тақырыбына салынған балалардың суреттері талданады. Сонымен қатар, бұл кезеңдегі суретте вербалды қарым-қатынас үрдісінде ашылмаған ойлар мен сезімдер зерттеліп, талданады. Екіншісі – нақты тақырыптарға бағытталған суреттердің салынуы. Мұнда терапиялық метафораларды тыңдап, елестету арқылы сурет салу тиімді болады. Бағытты сурет салу баланың өзіндік ашылуына, шешім қабылдауына мүмкіндік береді.

Релаксациялық әдіс – түрлі стресс жағдайларын жеңудің тиімді тәсілдерінің бірі. Э. Джекобсон белсенді жүйке-бұлшықет релаксациялық әдісіне тыныс алу техникаларын, визуалды-кинестетикалық техникаларды жатқызады. Жүйке-бұлшықет релаксациялық әдістері дененің негізгі бұлшықет топтарын күшті ширектіру мен жылдам босаңсыту арқылы релаксациялық қалыпқа жетуді көздейді.

Бастауыш сыныпта тыныс алу техникаларынан терең тыныс алу, демді тоқтату арқылы ырғақты тыныс алу, сонымен қатар визуалды-кинестетикалық бейнелерді қолданудың маңызы зор. Мысалы, «Қоян шошып кетті – қоян күліп жіберді» жаттығу барысында оқушыларға шошып кеткен, содан соң күліп жіберген қоян-

ды көрсету ұсынылады (ширығу-босаңсу кезегі), «Ауа шары» кезінде балалар топпен өте үлкен ауа шарын ол жарылғанша «үрлейді». «Лимонды қысу» барысында балаларға олардың сол қолдарында лимон тұрғандығын елестетіп, оның шырынын қысу ұсынылады. Балалар қол бұлшықеттерінің ширығуын сезгеннен кейін лимонды тастағанын көрсетіп, оң қолдарымен сол жаттығуды қайталайды.

Когнитивті әдістер баланы абсолюттік ойлау мен сенімдерден босату, эмоционалды ауырсынуды тудыратын «ақыл-ой қоқысынан» тазартуды көздейді. Мы-

салы, балалар қоқыс ыдысына «Мен еш уақытта жасай алмаймын», «Менен еш уақытта бірінші сұрамайды» тағы басқа фразаларды тастайды.

Сонымен кіші мектеп кезеңінде баланың тұлғалық қасиеттері қалыптасады, сондықтан мұғаліммен қарым-қатынас және олардың өзін-өзі тану, өзіндік бақылау, өзіндік баға, қарым-қатынас жасау, басқа да жеке тұлға құрылымдарына оңды психологиялық әсер ететін психологиялық тренингтерді ұйымдастыруы – тұлғалық дамудың маңызды шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Базарбаева К.К. Психологиялық тренинг: ұйымдастыру жолдары: оқу-әдістемелік құрал. – Астана, 2010. - 100 бет.
2. Хухлаева О.В. Коррекция нарушений здоровья дошкольников и младших школьников: Уч.пос. - М.: ИЦ «Академия», 2003. – 208 с.
3. Унарбекова Н.Д. Тұлғаның психологиялық денсаулығы: Монография. – Өскемен: С. Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2012. – 156 б.

ПРОЕКТ «РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ЧТЕНИЕ И ПИСЬМО» КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГОВ

Б.К. Сартаева

старший научный сотрудник, Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, г.Астана

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Оқу Ассоциациясының «Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» жобасын енгізу бойынша тәжірибесі баяндалған. Автор «Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» жобасы бойынша жұмыс істейтін мұғалімдердің практикалық тәжірибесіндегі құнды тұстарына назар аударуды ұсынады.

Аннотация. В статье представлен опыт работы Казахстанской Ассоциации по Чтению по внедрению проекта «Развитие критического мышления через чтение и письмо». Автор предлагает обратить внимание на ценные моменты практического опыта учителей, работающих по проекту «Развитие критического мышления через чтение и письмо».

Abstract. The article presents the experience of the Kazakhstan reading Association in the implementation of the project "Reading and Writing for Critical Thinking". The author offers to pay attention to the valuable points of practical experience of teachers working on the project "Reading and Writing for Critical Thinking".

Түйін сөздер: сын тұрғысынан ойлау, сыни сауаттылық, оқу, жазу, рефлексия, PISA, PERLS, Қазақстанның Оқу Ассоциациясы.

Ключевые слова: критическое мышление, критическая грамотность, чтение, письмо, рефлексия, PISA, PERLS, Казахстанская Ассоциация по Чтению.

Key words: critical thinking, critical literacy, reading, writing, reflection, PISA, PERLS, Kazakhstan reading Association.

Множество изменений в современной системе образования Казахстана способствовали выходу очень важных вопросов на первый план. К примеру, таких, как технологизация образования, полиязычие, изменение системы оценивания, инклюзивное образование и обновленное содержание образования. Оценку данным реформам мы сможем дать лишь через десятки лет, но полагаю, каждый педагог нашей страны понимает, что современных детей невозможно учить, применяя традиционные методы обучения и не пересматривая парадигму образования. Конечно, с переменами

в системе образования меняется и сам учитель. Наша профессия всегда требует от нас постоянного обучения и профессионального развития. Адаптируются инновации и первоначальные споры об образовательных реформах утихают, но в педагогическом сообществе вновь и вновь остаются открытыми вопросы, связанные с учебными навыками – *чтением, письмом, рефлексией и критическим мышлением.*

Целью данной публикации является желание описать опыт тех учителей Казахстанской Ассоциации по Чтению (далее КазАЧ), кто в своей ежедневной

практике занимается развитием критического мышления через чтение и письмо [1].

Учителя Казахстана взглянули по-новому на учебные навыки тогда, когда наше государство стало участником международных исследований PISA и PIRLS. Эти исследования являются Программой Организации по Экономическому сотрудничеству и Развитию, которая оценивает степень знаний и навыков учащихся в конце их обязательного образования (начального и среднего). При этом проверяются знания и навыки, которые являются необходимыми для всестороннего участия в жизни общества. Первое тестирование PISA, имеющее цель проверки навыков чтения, проводилось в 2000 году. Второе тестирование PISA, где основным фокусом была математика – в 2003 году. Третье тестирование в 2007 году основным фокусом предьявило естественные науки. Затем, через каждые четыре года цикл повторяется – чтение, математика, науки. PISA ведет наблюдение за развитием знаний и навыков 15-летних учащихся, в рамках которого ведущие международные эксперты проводят сравнительный анализ уровня образования стран и культур. PISA рассматривает «грамотность», как способность студентов использовать печатное слово в ситуациях реальной жизни, в отличие от традиционного понимания декодирования текста и буквальной его интерпретации [1].

Результаты анализа этих исследований принимались неоднозначно. Среди учителей встречались даже те, кто считал, что Казахстану необязательно быть участником международных исследований. На мой взгляд, это связано со стереотипами, вернее с тем, какой смысл мы вкладываем в определенные слова. К примеру, слово «грамотность», которое привычно связывать с орфографической зоркостью. Интересно, ведь в 30-х годах XX века наши бабушки и дедушки, окан-

чивая по 3 или 7 классов, считались грамотными людьми? На самом деле они могли писать красивым каллиграфическим почерком без орфографических ошибок. При этом умели составлять письменный отчет, писать книги, готовить выступления на съездах и давать достойный совет по жизненным вопросам. Как удавалось учителям прошлого учить грамотности за меньший период обучения без особых технических средств и даже без учебников? Уверена, можно найти массу объяснений данному факту и одно из них кроется в понимании смысла слова «грамотность». Возможно, для формирования грамотности важен процесс обучения, а со временем фокус изменился в пользу объема содержания образования.

Именно после результатов международных исследований стал часто возникать вопрос: «Каждый ли человек становится грамотным, получив аттестат или диплом?» Как менять процесс обучения для достижения грамотности, грамотного чтения и письма? Ведь когда мы говорим о чтении и о письме, то ассоциируем эти слова с названиями уроков в начальной школе. Это еще одно свидетельство необходимости критического мышления – надо понимать реальную жизнь шире, рассматривая информацию с разных сторон. Очевидно, что общество открывает для себя новый контекст знакомых слов, и сейчас учителя пересматривают свое отношение к учебным навыкам. В этом помогает общение педагогов на семинарах и конференциях КазАЧ, где обсуждаются вопросы чтения, письма и критического мышления. КазАЧ объединил педагогов, работающих по проекту «Развитие критического мышления через чтение и письмо» (далее RWCT). В Казахстане используется аббревиатура RWCT из названия проекта на английском языке – Reading and Writing for Critical Thinking, который был переведен на русский язык как «Критическое мышление через чтение и письмо». В России

используют аббревиатуру русского обозначения – РКМЧП.

На первые обучающие курсы чаще приходили учителя начальных классов и филологи, полагая, что тема близка к их предметам. Словосочетание «критическое мышление» было новым, так как все привыкли воспринимать критику как говорение правды прямо, и мало кто думал шире. О новом контексте словосочетания «критическое мышление» до определенного времени было написано лишь на английском языке. Сложно принимать информацию, если она написана на английском языке и технического перевода недостаточно для понимания содержания на русском и казахском языках. Поэтому был создан «Словарь RWCT», где на понятном русском и казахском языках дается объяснение ключевым терминам критического мышления. Проанализировав опыт обучения учителей КазАЧ, Сапаргуль Сламбаевна Мирсеитова предлагает в словаре такое объяснение.

«Критическое мышление (Critical thinking) - прилагательное «критическое» вне контекста имеет два конкретных значения. В первом случае она образует форму прилагательного от существительного «критика» и приобретает прямое значение этого слова. А во втором – это само прилагательное, имеющее в виду особое состояние – переломленное, высшую степень важности или кризисное положение согласно А.П. Евгеньевой. К названию нашего проекта и к философии проекта, отчасти приемлемы и то, и другое значения. Мы воспринимаем особую информацию критически, то есть, анализируя и взвешивая, отбирая и применяя по ситуации с учетом наших местных условий. Мы относимся критически к тому, что сами предлагаем, постоянно анализируя наши действия и взвешивая «за» и «против». Мы этому обучаем и детей. Но мы не критикуем какое-либо другое мнение, отличное от нашего, понимая – право голоса имеет каждый. Мы умеем

слушать другие мнения, чтобы взвесить, при необходимости логично и тактично аргументировать, а возможно и взглянуть по-новому на свою точку зрения. Вместе с тем, мы чувствуем момент, то есть знаем, когда, где и почему мы поступаем так или иначе» [1].

Больше 20 лет в Казахстане лидеры проекта RWCT Мирсеитова С.С. и Кобпаева З. создавали команду тренеров проекта во всех регионах Казахстана. Мне посчастливилось стать участником семинаров по лидерству для тренеров. Участие в семинарах по лидерству помогло мне пересмотреть идею лидерства и научило тому, что изначально казалось сложным. К примеру, новым опытом стало публиковать свой практический опыт в Национальном журнале «Дауыс & Көрініс» («Голос и Видение»). Участники семинаров могли объединиться в группы по интересам и проводить исследования, которые представлены в книгах серии «Школа профессионального развития». Одним из ярких примеров исследования можно назвать «Этнографическое исследование», предложенное профессором Давидом Ландисом [2]. Издание книги «Knowing What's Local. Ethnographic Inquiry, Education, and Democracy»/«Познавая собственное окружение. Этнографический поиск, Образование и Демократия» на английском языке стало огромной радостью, потому что в мировом пространстве был представлен практический опыт обучения письму в школах Республики Казахстан [3]. Доверившись опыту Мирсеитовой С.С. и Д.Ландиса, учителя из Семей и Уральска смогли создать обучающую среду, используя возможности социума и открывая новые знания для учеников.

Став тренером проекта RWCT, я вновь и вновь развивала свои навыки чтения и письма. Перечитывая книги серии «Школа профессионального развития», хотелось отметить анализ опыта в разных странах.

«Проект «Развитие Критического мышления через чтение и письмо» (RWCT) уникален, потому что является долгосрочным проектом перестройки многонациональных школ одновременно в 24 разных странах... Центральной и Восточной Европы и Центральной Азии. Проект собрал учителей всех направлений и уровней наряду с университетскими преподавателями педагогических факультетов для обсуждения и затем осуществления подлинного школьного преобразования. RWCT достоин внимания и потому, что модель преобразования, воплощенная в проекте, доказала, что она является мощной силой для реального и продолжительного изменения буквально в тысячах классов на территории обширного пространства с множеством культур и контекстов. В то время, когда школьное усовершенствование загнано в угол отсутствием эффективных моделей для преобразования, RWCT предлагает схему изменения через утверждающий профессиональное развитие процесс, который признает ценность преподавателей и роль студентов в их собственном обучении» [4].

Несколько лет проект «Развитие Критического Мышления через чтение и письмо» называли педагогической инновационной технологией, и наблюдался иной взгляд на мудрую философию критического мышления как на готовый рецепт, в ходе которого учитель и дети вдруг станут критически грамотными. Очевидно, что такой подход в принципе не дал возможности даже начаться критическому мышлению. Критическое мышление - это очень долгий процесс, требующий системности и постоянной работы (рефлексии) над своим мышлением. У участников проекта появилась необходимость встречаться на ежегодных конференциях (конференции по чтению), где обсуждается настоящий практический опыт. Конференции имеют как региональный,

так и национальный уровни. На такие конференции приглашаются ключевые спикеры – ученые, чьи исследования основаны на философии проекта по критическому мышлению. Главная цель конференций по чтению - помогать педагогам анализировать свой практический опыт и определять собственные темы исследования. Темы конференций и их содержание охватывают разные стороны нашего образования и нацелены на развитие навыков чтения, письма, рефлексии и критического мышления, как детей, так и взрослых.

Деятельность КазАЧ основывается на ценностных представлениях проекта RWCT. Об этом очень подробно написала в одной из первых своих книг Мирсеитова С.С. Благодаря ее переводам концептуальных статей о критическом мышлении, педагоги нашей страны смогли быть на несколько шагов впереди нынешних перемен в образовании.

Основополагающие ценностные представления проекта RWCT

«Школьное преобразование требует огромных человеческих ресурсов и времени. Оно требует выделения широкого времени школой или округом. Соответственно, успех будет тогда, когда импульс преобразования на уровне классной комнаты и всей школы будет пронизывать всю школу или округ. Навязанное преобразование редко было успешным и обходилось без нанесения вреда школьной культуре. Преобразование, рассчитанное на длительное время, не может быть навязано без платы высокой цены, выражающейся в потере права собственности на процесс преподавания и чувства профессиональных полномочий учителя.

RWCT построен на шести фундаментальных ценностных представлениях:

1. Учителя должны иметь основное право собственности на весь процесс преобразования, тем не менее, преоб-

разование должно быть совместным процессом, вовлекающим школьную администрацию, университетских коллег, учеников и родителей.

2. Преобразование – манифест в классных комнатах в отношениях между учителями и учениками и между учениками.

3. Процесс преобразования должен быть последовательным, хорошо сформулированным, теоретически доказуемым, практическим и прикладным.

4. Очень важно понять, что преобразование содержит риск, и что учителя, вовлеченные в процесс преобразования, тоже рискуют: (а) профессионально, так как выходят за рамки того, чему их первоначально обучали при подготовке к профессии; (б) социально, возлагая новые ожидания по отношению к школьной культуре и взаимоотношениям учителей с учениками; и (в) эмоционально, так как рискуют потерпеть неудачу в апробировании новых, незнакомых подходов в преподавании. Следовательно, учителя, вовлеченные в процесс преобразования, должны работать совместно с коллегами и быть обеспеченными постоянной, формальной поддержкой.

5. Процессу преобразования должно быть уделено значительное время. Время необходимо для проектирования моделей, их внедрения, развития опыта и измерения воздействия.

6. Внедрение, содержание и результаты на выходе не могут быть полностью зафиксированы, если процесс является коллективным. Скорее, заключительные результаты и шаги для их достижения должны оставаться гибкими, чтобы отвечать на изменяющийся пейзаж, создаваемый самим процессом преобразования» [3].

Сейчас, цитируя вышеописанное из книги «Философия и RWCT в действии», признаюсь, что мне, как и другим коллегам, было сложно сразу понимать эти фундаментальные ценности. И поэтому

каждый новый участник сопровождался тренером или волонтером. Сопровождение предполагает совместное планирование уроков, наблюдение на уроках и анализ обратной связи участников образовательного процесса. Процесс преобразования захватил педагогов, и происходящее в классе на уроках по-настоящему стало другим. К сожалению, как показало время, не у всех учителей хватило терпения на преобразования в преподавании. Во многих классных комнатах проект так и остался на уровне стратегий обучения, и обучение даже не прикоснулось к философии проекта RWCT. Мало того, наблюдались случаи искажения философии критического мышления, и тогда урок терял всякую ценность для учеников.

Мой личный опыт работы в проекте «Развитие критического мышления через чтение и письмо» также изменил мое отношение к преподаванию, общение с коллегами научило меня ценить сотрудничество, анализировать педагогическую практику. Каким было мое преподавание в классе до встречи с проектом? Сейчас я честно могу сказать: интересным и скучным, увлекательным и безрезультатным. Анализ своей практики, основанной на философии критического мышления, помог мне в поиске путей развития профессионального опыта. Как учитель я стала думать над планированием, начиная с постановки цели и определения ожидаемых результатов. Задачи определяют мои действия на этапах уроков и в поиске учебной стратегии. До встречи с проектом я могла сначала составить урок, а затем придумать цели и задачи. Не стыдно признать такие ошибки в своей практике, стыдно не работать над этим. Став тренером RWCT, я посещала уроки коллег, и понимала, что такое понятие как «открытый урок» уже изжило себя и неэффективно для работы. Учителя с приближением своего открытого урока мучительно переделывают свой план, те-

ря собственное здоровье и делая жизнь учеников невыносимой. Отрепетированное показательное выступление учеников на открытых уроках не является свидетельством профессионализма. Тогда зачем проводить открытый урок? Возможно ли анализировать уроки и создать конструктивный диалог для профессионального развития? Смело могу сказать «да», но только в тех организациях образования, где есть критическое мышление и стремление педагогов быть критически грамотными.

Работая в логике критического мышления, на открытый урок приглашают коллег для совместного решения проблемы в преподавании. К примеру, мои ученики медленно и невнимательно читают. Для этого учитель планирует урок, где подбирает стратегию обучения, чтобы помочь ученикам развивать свои навыки чтения. Применяя учебную стратегию, учитель стремится получить обратную связь (рефлексию). Именно рефлексия помогает оценить процесс обучения. Все приглашенные коллеги наблюдают на уроке процесс реализации стратегии учителя.

Наблюдают и делают записи, которые после урока вместе обсуждают, задают вопросы. И суть не в том, чтобы сразу найти ответы на эти вопросы, а в том, чтобы пересматривать планирование следующего урока. Общение, выстроенное на таком конструктивном диалоге, позволяет видеть процесс обучения с разных сторон. Как показывает опыт работы КазАЧ, такая тактика работы применима для всех уровней образования и для всех учебных дисциплин. Если работники дошкольных организаций, учителя средних школ и преподаватели ВУЗов будут развивать свои навыки коммуникации через совместное планирование, фокусируясь на развитии навыков чтения, письма и критического мышления, то это позволило бы реализовать принципы преемственности и системности в образовании. Ведь каждый педагог, независимо от предмета преподавания, языка преподавания, возраста обучаемой аудитории, является «учителем чтения и письма» и обязан создавать условия для развития критического мышления.

Список литературы:

1. С. Мирсеитова//Словарь RWCT// Русско-казахский словарь// Казахстанская Ассоциация по Чтению – Караганда, 2012г.- Серия «Школа профессионального развития», стр. 27-28, стр. 12, стр. 38-39.
2. Давид Ландис, доктор педагогических наук, доцент кафедры «Чтения и Языка», Университет Северной Айовы, США// Национальный журнал «Голос и Видение», №4,2003г, стр.7-14.
3. *Knowing What's Local. Ethnographic Inquiry, Education, and Democracy*, David Landis, Sapargul Mirseitova/ Information age Publishing, INC/Charlotte, NC/www.infoagepub.com/2015.
4. «Философия и методы RWCT в действии», под редакцией С. Мирсеитовой//, Казахстанская Ассоциация по Чтению – Алматы: ИздатМаркет, 2002г.- Серия «Школа профессионального развития», стр. 13-17.

УЧЕБНАЯ МОТИВАЦИЯ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Т.О. Маскарова*педагог-психолог, Назарбаев Интеллектуальная школа
химико-биологического направления города Актау*

Аңдатпа. Мақалада жоғарғы сынып оқушыларының оқуға деген ынтасының танымдық және әлеуметтік факторлары қарастырылады. Автор жоғарғы сынып оқушыларында басты болып табылатын мотивация түрін анықтауға көмектесетін зерттеу жүргізген.

Аннотация. В статье рассматриваются познавательные и социальные факторы мотивированности старшеклассников к обучению. Автор провела исследование, которое помогло выявить преобладающий тип мотивации учащихся, являющийся доминирующим для старшеклассников.

Abstract. The article deals with cognitive and social factors of high school students' motivation to learn. The author conducted a study that helped to identify the predominant type of motivation of students, which is dominant for high school students.

Тірек сөздер: психология, мотивация, зерттеу, диагностика, анкеталау, әлеуметтік мотив, оқу беделі, жетістік мотиві, ішкі және сыртқы мотивтер.

Ключевые слова: психология, мотивация, исследование, диагностика, анкетирование, социальный мотив, престижность учебы, мотив достижения, внутренние и внешние мотивы.

Key words: psychology, motivation, research, diagnosis, questioning, social motive, prestige of study, motive of achievement, internal and external motives..

Проблема мотивов и мотивации широко рассматривается в психологии и педагогике, данной тематике посвящено большое количество научных работ таких авторов, как В.П. Асеев, В.К. Вилюнас, В.И. Ковалев, А.Н. Леонтьев, Е.П. Ильин, А.К. Маркова, Дж. Аткинсон, Г. Холл, А. Маслоу, Х. Хекхаузен и др. На сегодняшний день отсутствует системный подход к рассмотрению процесса мотивации, взгляды на сущность мотива у психологов расходятся, например, в одних работах мотив рассматривают как потребность (побудитель действий, деятельности человека), в других – мотив как цель, в-третьих – мотив как устойчивые характеристики личности. Таким образом, мы считаем, что

термин «мотивация» имеет множество аспектов, поскольку любая из этих точек зрения является верной.

Учебная мотивация определяется как частный вид мотивации, включенный в определенную деятельность, в данном случае – учебную деятельность.

Учебная мотивация позволяет развивающейся личности определить не только направление, но и способы реализации различных форм учебной деятельности, задействовать эмоционально-волевую сферу. Она выступает в качестве значимой многофакторной детерминации, обуславливающей специфику учебной ситуации в каждый временной интервал [2].

Итак, в целом, мотивация человека к деятельности понимается как совокупность движущих сил, побуждающих человека к осуществлению определенных действий для достижения какой-либо цели. Эти силы находятся как внутри человека, так и могут являться внешними, они заставляют его осознанно или неосознанно совершать те или иные поступки. При этом связь между отдельными силами и действиями человека опосредована очень сложной системой взаимодействий, в результате чего различные люди могут совершенно по-разному реагировать на одинаковые воздействия со стороны одинаковых сил. Более того, поведение человека и осуществляемые им действия в свою очередь также могут влиять на его реакцию на воздействия, в результате чего может меняться как степень влияния воздействия, так и направленность поведения, вызываемая этим воздействием.

Влияние мотивации на поведение человека зависит от множества факторов, во многом индивидуально и может меняться под воздействием обратной связи со стороны деятельности человека.

Мотив является ключевым понятием в системе мотивации, мотив – это то, что вызывает определенные действия человека. Мотив находится «внутри» человека, имеет личностный характер и зависит от множества внешних и внутренних по отношению к человеку факторов, а также от действия других, возникающих параллельно с ним мотивов. Мотив не только побуждает человека к действию, но и определяет, что надо сделать и как будет осуществлено это действие. «Мотив, как осознанное побуждение для определённого действия, собственно и формируется по мере того, как человек учитывает, оценивает, взвешивает обстоятельства, в которых он находится, и осознаёт цель, которая перед ним встаёт; из отношения к ним и рождается мотив в его конкрет-

ной содержательности, необходимой для реального жизненного действия. Мотив – как побуждение – это источник действия, его порождающий; но чтобы стать таковым, он должен сам сформироваться [2].

Таким образом, важной характеристикой мотива является то, что мотивы поддаются осознанию. Человек может воздействовать на свои мотивы, приглушая их действие или даже устраняя их из своей мотивационной системы (поведение человека обычно определяется, не одним мотивом, а их совокупностью, в которой мотивы могут находиться в определенном отношении друг к другу по степени их воздействия на поведение человека). Поэтому мотивационная структура человека может рассматриваться как основа осуществления им определенных действий. Мотивационная структура человека обладает определенной стабильностью. Однако она может меняться, в частности, сознательно в процессе воспитания человека, его образования посредством мотивирования.

Таким образом, основными признаками мотивации являются:

- осознанность;
- обобщенность;
- направленность на содержание обучения;
- направленность на способы обучения;
- действенность;
- динамические характеристики.

Учебная мотивация старшеклассников

Для старшеклассников становится шире само понятие «учение» – для подростка оно больше не ограничивается одной школой, как это было для младшего школьника. Подросток может приобретать знания по интересующим его предметам самостоятельно и целенаправленно. Бывает, что в школе подро-

сток учится средне, небрежно, списывает и не заботится об оценках, но при этом в свободное от школы время с увлечением занимаются любимым делом, читают специальную литературу, проявляют активность и целеустремленность.

Особенно заметным в эти годы становится рост сознания и самосознания детей, представляющий собой существенное расширение сферы осознаваемого и углубление знаний о себе, о людях, об окружающем мире. Развитие самосознания ребенка находит свое отражение в изменении мотивации основных видов деятельности: учения, общения и труда. Прежние «детские» мотивы, характерные для младшего школьного возраста, теряют свою побудительную силу. На месте их возникают и закрепляются новые, «взрослые» мотивы, приводящие к переосмыслению содержания, целей и задач деятельности. Те виды деятельности, которые прежде выполняли ведущую роль, например игра, начинают себя изживать и отодвигаться на второй план. Возникают новые виды деятельности, меняется иерархия старых, начинается новая стадия психического развития [3].

Учебная деятельность старших школьников значительно отличается по характеру и содержанию от учебной деятельности младших подростков. Дело не только в том, что углубляется содержание обучения. Основное отличие в том, что учебная деятельность старшеклассников предъявляет гораздо более высокие требования к их умственной активности и самостоятельности. Для того, чтобы глубоко усваивать программный материал, необходим достаточно высокий уровень развития обобщающего, понятийного мышления. Трудности, которые нередко испытывает в процессе учения старшеклассник, прежде всего, связаны с неумением учиться в этих новых условиях, а не с нежеланием учиться.

Меняется отношение старшеклассников к учебе. Ученики взрослеют, обога-

щается их опыт: они понимают, что стоят на пороге самостоятельной жизни. Растет их сознательное отношение к учебе, которая приобретает непосредственный практический смысл.

У старших подростков возникает избирательное отношение к учебным предметам. Но если у учеников средней школы избирательность обусловлена, как правило, личностью учителя, уровнем и стилем преподавания, то у старшеклассников уже иная причина избирательного отношения к предметам.

Практическая часть. Диагностика типа школьной мотивации.

Описание метода исследования

Диагностика мотивационной сферы направлена на выявление как осознаваемых, так и неосознаваемых мотивов деятельности человека. Школьная мотивация состоит из множества разных типов, и суть данной методики в том, чтобы выявить преобладающий тип мотивации учащегося — то есть тот мотивационный механизм, который является доминирующим именно для него в его учебной деятельности. Эти типы представлены шкалами опросника. Кроме индивидуального результата, очень важным является подсчет среднего результата в классе, параллели, сравнение итогов одного класса и параллели с другими. Исходя из преобладающего у детей типа мотивации можно видоизменять методы и структуру обучения, чтобы воздействовать на необходимые активные механизмы.

Целью исследования стала учебная мотивация старших школьников.

Гипотеза исследования: изучение мотивов учебной деятельности старших школьников было выбрано потому, что именно эта деятельность является ведущей. Гипотеза исследования состоит в предположении о том, что у современных подростков недостаточно сформирована мотивация учения, что проявляется в отрицательном отношении к обучению.

Этапы исследования:

1. Изучить и проанализировать основные теоретические подходы к изучению проблем мотивации, ее виды и особенности;

2. Подобрать диагностические методы для выявления мотивации обучения.

3. Выявить уровень учебной мотивации и преобладающие мотивы учения старших подростков.

Методика эксперимента:

Для определения сформированности мотивации были использованы прямые методы (анкеты, ранжирование).

Новизна исследования и степень самостоятельности:

Формирование мотивации учебной деятельности в школьном возрасте называют одной из центральных проблем современного процесса обучения.

Выявление мотивации реального уровня и возможных перспектив, зоны ее ближайшего развития у каждого ученика и класса в целом. Результаты изучения становятся основой для планирования процесса формирования мотивации и смогут вскрыть новые ее резервы.

Практическая значимость исследования состоит в том, что по результатам исследования можно разработать программу, направленную на формирование учебной мотивации у подростков в процессе обучения. Разработанные методические рекомендации для педагогов и родителей по формированию учебной мотивации у подростков в процессе обучения могут быть использованы в практике общеобразовательных учреждений.

В эксперименте приняли участие ученики 9-12 классов. Всего-100 учащихся старшего школьного возраста: 11 В – 17 учеников, 11 А – 17 учеников, 11 С – 20 учеников, 11 Д – 15 учеников, 9 С – 14 учеников, 9 В – 17 учеников.

Ставились следующие следующие эмпирические задачи:

1. Подобрать и апробировать диагно-

стические методики, направленные на изучение мотивации старшеклассников;

2. Выявить уровень учебной мотивации и преобладающие мотивы учения старших подростков.

В исследовании был применен опросник, разработанный психологом гимназии №42 г. Кемерово Лепешовой Е. Опросник предназначен преимущественно для учащихся, обучающиеся в старшем звене.

В соответствии с основными показателями мотивации учения, в предлагаемой диагностической методике, включено 9 содержательных шкал:

- Престижность учебы в классе, в семье;
- Познавательный интерес;
- Мотивация достижения
- Мотив социального одобрения: одноклассники, педагоги, родители;
- Боязнь наказания со стороны школы, семьи;
- Осознание социальной необходимости;
- Мотив общения;
- Внеучебная школьная мотивация;
- Мотив самореализации.

Анкетирование по данной методике было проведено среди учеников старшего звена. Ребятам было предложено опросники из 39 вопросов. Для ответов были приготовлены специальные бланки.

Анализ диагностики уровня учебной мотивации старшеклассников

На основании эмпирического исследования:

По результатам диагностического исследования мотивации учения старших школьников у 30% обучающихся присутствует очень высокий уровень мотивации учения. У 50% обучающихся высокий уровень мотивации учения.

У 20 % обучающихся средний уровень мотивации учения.

Подробнее рассмотрим различные учебные мотивации по классам.

Диаграмма 1 – Анализ диагностики

учебной мотивации 10 С класса (14 учеников)

В этом классе познавательный интерес сильно выражен у 9 учеников, а мотивы самореализации у 10 учеников. Присутствует и боязнь со стороны школы и 5 учеников нуждаются в социальном одобрении со стороны родителей. Радует, что ученики осознают социальную значимость образования. Мотив достижения в классе низкий, а ведь именно от мотива достижения зависит успеваемость старшеклассников. Остальные ученики показали средний уровень по остальным показателям мотивов.

10 в класс – в исследовании участвовало 17 учащихся. Анализ анкет показал следующие сильно выраженные мотивы:

Престижность учебы в семье – 10 учеников.

Познавательный интерес – 12 учеников.

Мотив социального одобрения (родителями) – 11 учеников.

Осознание социальной необходимости – 12 учеников.

Мотив самореализации – 7 учеников.

Диаграмма 2 – Анализ диагностики учебной мотивации 10 В класса (17 учеников)

В этом классе познавательный интерес сильно выражен у 12 учеников, а мотивы самореализации всего у 7 учеников. Присутствует и боязнь со стороны школы

и семьи, это говорит о том, что ученики нуждаются в социальном одобрении со стороны родителей и школы. В этом классе ученики осознают социальную значи-

ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

мость образования. Также выявлен низкий показатель по мотиву достижения (6 человек). Остальные ученики показали

средний уровень по остальным показателям мотивов.

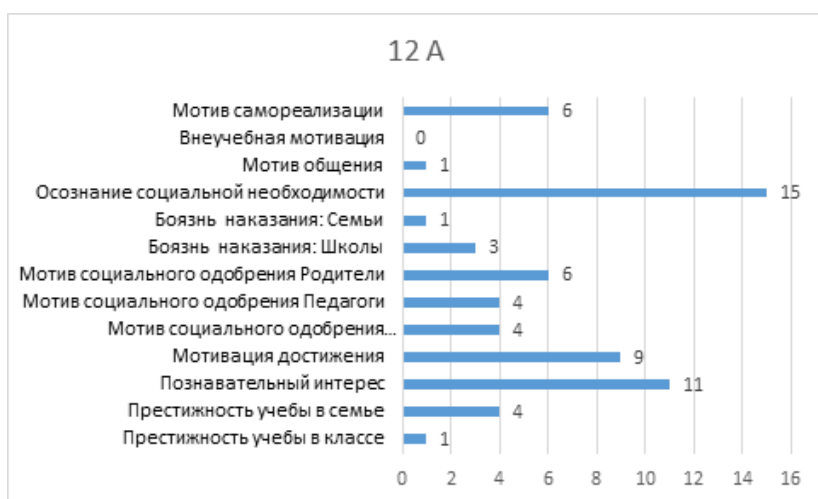
Диаграмма 3 – Анализ диагностики учебной мотивации 12 В класса (17 учеников)

В этом классе познавательный интерес у старшеклассников снижен у 17 учеников, только у 11 учеников выявлен этот основной мотив учения, а мотивы самореализации всего у 6 учеников, так как нет мотивации познавательной. Присут-

ствует незначительная боязнь со стороны школы и семьи. В этом классе ученики осознают социальную значимость образования. Двое учащихся показали очень низкий мотив самореализации.

Диаграмма 4 – Анализ диагностики учебной мотивации класса 12 А (17 учеников)

В этом классе познавательный интерес у старшеклассников снижен. Из 17 учеников, только у 11 учеников выявлен этот основной мотив учения, а мотивы самореализации всего у 6 учеников, так как нет мотивации познавательной. При-

сутствует незначительная боязнь со стороны школы и семьи. В этом классе ученики осознают социальную значимость образования. Двое учащихся показали очень низкий мотив самореализации.

Диаграмма 5 – Анализ диагностики учебной мотивации 12 D класса (15 учеников)

В этом классе познавательный интерес у старшеклассников также снижен: из 15 учеников только у 7 выявлен этот основной мотив учения, а мотивы самореализации всего у 7 учеников, так как нет мотивации познавательной и мотива достижения. Присутствует незначитель-

ная боязнь со стороны школы. В этом классе ученики не все осознают социальную значимость образования. Четверо учащихся показали очень низкий познавательный мотив, а три ученика не думают о самореализации.

Диаграмма 6 – Анализ диагностики учебной мотивации класса 12 C (20 учеников)

В этом классе познавательный интерес у старшеклассников не на высоком уровне. Из 20 учеников только у 13 учеников выявлен этот основной мотив учения, а мотивы самореализации (желает лучшего) всего 13 учеников, так как мотив самореализации равен мотивации

познавательной. 8 учеников нуждаются в одобрении со стороны педагогов. Присутствует незначительная боязнь со стороны школы. В этом классе ученики осознают социальную значимость образования (17 учеников). Три ученика показали очень низкий мотив самореализации.

Диаграмма 7 – Общая картина учебной мотивации старшеклассников

Из сравнительного анализа. Общая картина по различным шкалам учебной мотивации по 10-12 классам в %:

- мотив престижности учебы в классе среди старшеклассников - 4,5 %;
- престижность учебы в семье – 33,6%;
- познавательный интерес – 58,18%;
- мотивация достижения - 45,4%;
- мотив социального одобрения (одноклассниками) - 20%;
- мотив социального одобрения (педагогами) - 23,6%;
- мотив социального одобрения (родителями) - 30%;
- боязнь наказания со стороны школы - 17,2%;
- боязнь наказания со стороны семьи - 4,5%;
- осознание социальной необходимости- 73,6%;
- мотив общения -21,8%;
- внеучебная школьная мотивация- 3,6%;
- мотив самореализации- 44,5%.

В то же время важно обратить внимание на то, что в целом высокая значимость мотивации учебы для будущего, реализа-

ции намеченных жизненных перспектив не соответствует тому, которое уделяется учению в реальном окружении подростка. Действительно, на учебу как «стремление получить поддержку у сверстников», занять определенное положение в их глазах указывает лишь 20%. Практически столь же малозначима для подростка как мотивирующий фактор и положительная оценка со стороны взрослых – на «одобрение родителей и учителей» указывает 30% и 23,6%. Иными словами: учебная деятельность «значима для будущего», но не значима для реального настоящего.

При рассмотрении приведенных в таблице данных, важно обратить внимание и на то, что значимость внутренней мотивации (например, «Осознание социальной необходимости») отмечает практически каждый второй из опрошенных (73,6%), фиксирует учебную деятельность как средство личностного самоопределения («Мотив самореализации») – каждый третий (44,5%). Познавательный мотив указывает также достаточно большое число респондентов (58,18%).

Все это свидетельствует о том, что старшеклассников нельзя причислять к интеллектуально пассивным лицам. Сре-

ди них есть старшеклассники, которых можно отнести к целеустремленным и волевым. Они жизнерадостны, общительны, имеют достаточно друзей в школе и дома, в меру начитанны, проявляют осведомленность в общественной жизни страны и в зарубежных событиях, увлекаются определенным видом спорта.

Но подъем в учебе, по их словам, у них непродолжителен, наступает спад, новые разочарования, срывы в отношениях с учителями. Иногда им не хватает настойчивости, целеустремленности, планомерности в учебе, прочных навыков самостоятельной работы. Некоторые старшеклассники в психологическом отношении недостаточно зрелы и инфантильны. Инфантильность их надо понимать в том смысле, что они недостаточно трезво оценивают обстоятельства жизни, свои возможности, не подготовлены к выбору профессии, к самоопределению, привыкли во всем полагаться на родителей. В старших классах эти подростки встречаются с известными трудностями, особенно перед выпуском из школы, когда перед ними встает со всей остротой вопрос о самоопределении, о выборе профессии.

Проблема школьной мотивации – один из краеугольных камней в совре-

менном образовании. Вопрос мотивации при переходе в старшее звено не теряет своей актуальности. Наше исследование показало возрастное снижение учебной мотивации в подростковом возрасте, и перед нами стоит задача определить, а что же все-таки способно мотивировать учащихся, как могут воздействовать учителя и как строить учителям программу обучения, чтобы преодолеть традиционное снижение успеваемости в 9-12-х классах.

Итак, что мы определили: основная часть старшеклассников мотивирована на учебу, многие стремятся в будущем самореализоваться, осознавая, что полученные знания они смогут применить во взрослой жизни.

Но что для этого требуется:

- во-первых, поддержка со стороны взрослых (педагоги, родители);
- во-вторых, заинтересованность всех сторон, в том числе и учеников для повышения познавательного процесса, который является главным двигателем успешного обучения.
- в третьих, результаты обследования могут быть использованы при проведении малого педсовета по работе с неудовлетворительно успевающими учащимися.

Список литературы:

1. <http://www.bsu.ru/content/page/1415/hec/aismontas/6.html>
2. Рубенштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб, 2000. - с.61
3. Р.С.Немов. Психология образования, Москва «Просвещение», 1995.
4. Rogov E.I. Общая психология. М.: ВЛАДОС, 1995.
5. Rogov E.I. Настольная книга практического психолога: Учеб. Пособие: - М: Гуманит. Изд. ВЛАДОС, 2004.
6. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов Б.А., Формирование мотивации учения. -М.,1993.
7. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога. М.: Просвещение; Учебная литература, 1996.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Э.И.Калиева¹, Н.Б.Атшыбаева²

¹ п.ғ.к., доцент, ² магистрант

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Аталмыш мақалада инклюзивті білім беру жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мәселесі қарастырылған. Қазіргі таңда мүмкіндігі шектеулі балалардың әрқайсысына бейімделе алатын оқыту жүйесін құруға, заманауи технологияларды қолдана отырып білім алуы, тәрбиеленуі мен дамуын жүзеге асыруға бетбұрыс жасалуы керек. Қоғамды ақпараттандырудың заманауи үрдістері инклюзивті білім беру жағдайын да қамтуы тиіс.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема использования информационно-коммуникационных технологий в инклюзивном образовании. Сегодня необходимо создать обучающую систему, которая может быть адаптирована к каждому учащемуся с ограниченными возможностями здоровья, обратит внимание на использование современных технологий в их обучении, воспитании и развитии. Современные процессы информатизации общества должны охватить и инклюзивное образование.

Abstract. The problem of use of information and communication technologies in inclusive education is considered in the given article. Today it is necessary to create the training system which can be adapted to each pupil with limited opportunities, pay attention to use modern technologies in their training, education and development. Modern processes of informatization of society have to capture also inclusive education.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру жағдайы, мүмкіндігі шектеулі балалар, гуманизациялау, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями, гуманизация, информационно-коммуникационные технологии.

Key words: inclusive education, children with limited opportunities, a humanization, information – communication technologies.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев: «...Бесіншіден, мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуге тиіс – бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз. Бүкіл әлем осымен айналысады. Мүмкіндігі шектеулі адамдар тұрмыстық қызмет көрсету, тағам өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында жұ-

мыс істей алады», - деп мүмкіндігі шектеулі жандарға қолдау көрсетіп, олардың оқып-білім алуына, еңбек етуіне мүмкіндік туғызу керек екендігіне баса назар аударды [1].

Арнайы білім беруді қажет ететін балалар мәселесі күні бүгінге дейін қазақстандық білім беру жүйесінде ауқымды түрде талқыланып келеді.

Білім беруді гуманизациялау оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде баланың жеке басы, танымдық қызығушылығы, тұлға-

лық қасиеттері дамуын тиімді ететін оқыту мен тәрбие әдістері және формаларын қолдануды қажет етеді әрі талап етеді.

Осы ретте, мүмкіндігі шектеулі балалардың заманауи талаптарға сай білім мазмұнын меңгеруін қамтамасыз ету үшін оқыту барысын дәстүрлі ұйымдастыру модельдеріне бейімдемей, олардың әрқайсысына бейімделе алатын оқыту жүйесін құруға бетбұрыс жасалуы керек.

Бұл ретте оқушылардың заманауи технологияларды қолдана отырып білім алуы, тәрбиеленуі мен дамуы да аса өзектілікпен айқындалады.

Сонымен, қоғамды ақпараттандырудың заманауи үрдістері инклюзивті білім беру жағдайын да қамтуда. Қазіргі кезде жалпы білім беретін мектепте қалыпты балалармен бірге оқитын мүгедек балалардың (естуі, көруі, сөйлеуі, қозғалысы, эмоциялық-еркі бұзылған және психикалық дамуы тежелген балалар) білім алуын ұйымдастыру, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдана отырып оқыту мәселесі маңызды болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу үдерісінде – сезіну мен қабылдауына әсер етіп, сезім органдары арқылы қабылданатын сигналдарды дұрыс өңдеуіне, сөйтіп дерексіз ойлау аясына түсуіне ақпараттық-коммуникациялық технология игі әсер ете алады. Осы үдерістің нәтижесінде оқушыда белгілі бір нәрсе туралы қарапайым болса да байымдау және түйінді ой қалыптасады.

Инклюзивті білім беру жағдайында компьютердің есту мен көруді бір мезетте оқушыға жеткізе алатын мүмкіндігі оқушының беріліп жатқан білімдік ақпаратты шамасы жеткенше саналы түрде қабылдауына мүмкіндік береді. Саналы түрде қабылдау барысында бұл оқушының көрнекілікті қолдануы – ұғымдар мен ой қалыптасуына негіз қалайды.

Сонда аудиобейнелі оқу құралдары саналы ойлауға алып келетін ойлау

үдерісі үшін қажетті шарттардың пайда болуына әсер етеді.

Инклюзивті білім беруде оқушыларға берілетін білім мазмұнының ұғынылуына және бекітілуіне санасында жарқын сәттердің орнығуы арқылы тірек болады. Сондықтан мұғалім мұндай оқушыларға оқу ақпаратының эмоциялық әсермен жеткізілуіне назар аударуы керек. Яғни бұл жерде жағымды эмоциялық әсер етудің маңызы зор.

Сонымен қатар, түрлі-түсті бояулы бейне, сурет, тартымды әуен, әріптердің жазылуы, нақты да айқын естілетін диктордың дауысы берілетін ақпараттың қабылдануы үшін аса маңызды болып табылады.

АКТ-ны қолдануда мұғалім оқушылардың ақпаратты қабылдауға зейінін қоюына және соны біраз уақыт ұстап тұруына назар аударуы керек.

АКТ қолданып, оқушылардың зейін сақтап ұстаудың бірнеше жолы ұсынылады: әсерленуді күшейту, зейін қоюды тікелей талап ету, енжарлық пен алаңсарлықты жоюға қарсы әрекет жасау, сабақты қызықты ұйымдастыру.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану барысында мұғалім сабақ беруде оқушының зейінін қадап отыруын, тұрақтылығын, зейінінің дұрыс бөлініп отыруын, зейінін басқаға ауыстыруын реттеп отыру керек. Осындай амалдар қолданылған жағдайда оқушылардың сабақ барысында талдау, салыстыру, қорытындылар жасау, сондай-ақ сабақты оқуға деген жағымды мотивациясын қалыптастыру мүмкіндігі болады.

Алайда, қазіргі уақытта инклюзивті білім беру үрдісінде мұғалімдердің әр түрлі компьютерлік технологияларды қолдану мүмкіндігі төмен екендігі байқалады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуетін тиімді ашу үшін білім беру үдерісінде сандық технологияларды ұтымды қолдану қажет. Мұғалім белгілі бір балаға психологиялық дамуы мен коммуникативтік дағдылар қалыптасты-

ру бойынша қандай құралдар пайдаланылатынын және оң әсер беретінін анық білуі тиіс.

Жалпы инклюзивті білім беруде мұғалімнің кәсіби-құндылық бағдарына қойылатын басты талаптар:

- баланың жеке тұлғасының қаншалықты дәрежеде ақауланғанына қарамастан, оны құндылық ретінде мойындауы;

- балаға тек білім беріп қана қоюды емес, денсаулығының ақаулығына қарамастан, толық дамытуға ұмтылуы;

- адамзат жинақтаған білім мен мәдени қазынаны денсаулығында ақауы бар балаларға жеткізуші ретінде де, сол қазынаның иесі ретінде де өзінің үлкен жауапкершілікте болатынын сезінуі;

- осы салада жұмыс істейтін педагог қызметінің шығармашылық мәнін, көп рухани күші мен бойындағы қуатын жұмсауды қажет ететін болғандықтан, денсаулығының мәнін айқын түсінуі [2].

Инклюзивті білім беру барысында оқушыларға оқу мен жазуды үйренуді жеңіл де оңтайлы ету үшін техникалық қолдаудың болуы қажет. Сонымен қатар қалыпты балалардан айырмай денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін лайықты оқу ортасын құрудың маңызы зор.

Инклюзивті білім беру үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қай түрлерін қолдануға болады және қандай дидактикалық талаптарды орындау қажет?

Дамуында ерекшеліктері бар балаларды оқыту үшін білім беру үдерісінде пайдаланылатын құралдардың негізгі түрлері мыналар:

- даму мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арналған қызметтері ішіне орнатылған компьютерлер;

- ақпарат үлгілері: сөйлейтін кітаптар, Брайль жүйесі және т.б.;

- білім алушылардың оқу әрекеттерін орындау мүмкіндіктерін жақсартуды көздейтін қосымша технологиялар - бағдар-

ламалық құралдар және виртуалды орта, қозғалыс қондырғылары, қосымша жабдықтар, арнайы пернетақталар және т.б.

Әрине, мұнда пайдаланылатын технологиялардың бірыңғай дизайнын жасаудың маңыздылығы бар.

Денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалардың оқу-танымдық қабілеттерін дамытуда ғаламтордағы балаларға арнайы әзірленген ақпараттық ресурстардың үлкен мүмкіндіктері ескерілуі қажет. Олар балалардың қарым-қатынас жасау аясын кеңейтіп, сабақ немесе жеке қызығушылығы бойынша ақпаратты меңгеруге, ауытқушылықтарды түзетуге, құрастыру, қолөнер, рөлдік ойындар тәрізді әрекеттерге үйренуге септігін тигізеді. Ақпараттық ресурстарға дамыту және бақылау құралдары, рөлдік ойындарға арналған заттар, коммуникациялық құралдар және т.б. жатады.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың көбісінде оқуға деген мотивация төмен болғандықтан қазіргі таңда бұл мәселені шешу үшін Microsoft Office PowerPoint, Windows Movie Maker ортасында орындалатын презентациялар кең қолданылады. Өйткені бұларға экрандағы дыбыс, қозғалыс, түс және басқа да ерекшеліктер тән болады, ал олар - баланың назарын сақтап тұратын, оқыту үдерісін әлдеқайда саналы ететіндей факторлар.

Сабақ үстінде АКТ құралдарын қолдану барысында мүмкіндігі шектеулі балалардың денсаулығына ерекше назар аударылуы қажет. Сабақ барысында физикалық және динамикалық жаттығулар, көзге арналған жаттығулар, денсаулық сақтау технологиясы элементтерін қолдануға болады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту үдерісінде олардың маңызды сенсорлық жүйесі, әсіресе кинестетикалық жүйеге баса назар аударылады. Себебі бұл жүйелер моторлы жадымен байланысты әрі баланың автоматизациялау дағдыларын қалыптастыруға, яғни сананың деңгейіне жеткізуге септігін тигізеді. Дамытушы

мультимедиялық, құралдық бағдарламаларды оқыту барысында қолдану аталған мәселелерді шешуге септігін тигізеді.

Мұғалім арсеналындағы интерактивті тақта мүмкіндігі шектеулі балаларға өзі өзі көрсетуге және мойындатуға септігін тигізіп, жалпы және шағын моториканы дамытады. Себебі тақтада маркерлермен ғана емес, қолмен де, тіпті саусақпен де жұмыс істеуге болады. Интерактивті тақтамен жұмыс істеген мүмкіндігі шектеулі көптеген балалар сабақта өздерін еркін ұстап, басқа адамдар алдындағы қорқынышын жеңіп, қарым-қатынасқа оңай түсе бастайды.

С.Пейперттің пікірінше, психологиялық және физиологиялық жағынан әр түрлі деңгейде дамыған балаларға арналған компьютерлік бағдарламалар жасалуы қажет.

Артыкбаева Е. В., Түйчиева И. А. денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалардың дамуына сандық технологиялардың тигізетін оң ықпалын сипаттай отырып, келесідей мәселелерге назар аударды:

- заманауи АКТ барлық балаларға бірдей қолжетімді емес;
- педагогтердің АКТ-ны қолдану жөніндегі білімдері жұтаң және тәжірибесі жоқ, сондықтан бұл аспаптарды оқу үдерісіне енгізуге асықпайды;
- мектеп мекемелерінің заманауи инклюзивті бағыттағы АКТ-мен жабдықталу деңгейі айтарлықтай төмен, бұл елімізде инклюзивті білім беруді енгізуді тежеп отыр [3,4].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ, 17 қаңтар 2014ж
2. Оралбекова А.К. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасауда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану негіздері //И.Н. Гумилев ат. ЕҰУ-нің Хабаршы. Гуманитарлық ғылымдар сериясы - Астана. №3 (112), 2016. - Б.347-350
3. Артыкбаева Е. В. Теория и технология электронного обучения в общеобразовательной школе: дисс...доктор. пед. наук: 13.00.02, Алматы, 2010. - 332 с.
4. Түйчиева И. А. Дошкольное детство в мире информационных технологий // Современное дошкольное образование: Теория и практика. - 2010. - № 5. - С. 38 - 45.

Сонымен инклюзивті білім беру жағдайында АКТ құралдарын белсенді пайдалану – педагогтің маңызды біліктіліктерінің бірі болып табылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияның «ерекше» балаларға білім беру саласында қолданылуы әлемдік білім беру саясатында универсалды ұстанымы болып табылады. Бұл мәселе БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары жөнінде Конвенциясы» халықаралық құжат негізі болып табылады.

2011 жылы ЮНЕСКО арнайы білім берудің Еуропалық Агенттігімен бірлесе отырып, «Білім берудегі АКТ – озық тәжірибе» тақырыбында талдамалық шолу жасады. Онда әлемнің түкпір-түкпірінен әр түрлі оқу мекемелерінде білім алатын мүмкіндігі шектеулі жандардың АКТ құралдарын пайдалану үлгілері көрсетілген.

Сонымен қатар онда инклюзивті білім беру жүйесін оңтайландыру жолдарының бірі – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту барысында едәуір жоғары жетістіктерге жеткен тәжірибесін айқындады.

Қорыта келе, дамуында ерекшеліктері бар балалардың мүмкіндіктерін ескере отырып, ақпараттық-коммуникациялық білім беру ортасына ерте кіріктіру арқылы инклюзивті жағдайда оқытуды, тәрбиелеуді, дамытуды жүзеге асыруының қажеттілігі бар.

SOCIAL AND EDUCATIONAL INCLUSION FOR LEARNERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS*

A.B. Yeleussiz

Master of Arts, Senior teacher, the branch of JSC NCPD «Orleu», Institute for Professional Development of Zhambyl region, Taraz

Аңдатпа. Мақалада қазіргі заманғы білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді дамытудың негізгі міндеттері мен үрдістердің мәселелері қарастырылады. Мақалада Қазақстан Республикасының педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру жүйесінде инклюзивті білім берудің жай-күйіне баса назар аударылады, тар мақсатты мамандарға бағытталмай барлық оқытушыларға арналған арнайы білім беру қажеттіліктерінің кең спектрін талқылайды.

Аннотация. В статье рассматривается проблема основных вызовов и тенденций развития инклюзивного образования в современной системе образования. В статье освещается состояние инклюзивного образования в системе повышения квалификации педагогических работников РК на современном этапе как широкого внедрения, охватывающего широкий спектр специальных образовательных потребностей для всех педагогов и не ориентированного конкретно на специалистов узкого назначения.

Abstract. The article discusses the problem about the main challenges and trends of the inclusive education in modern education system. Article highlights condition of inclusive education in the system of professional development of pedagogical workers of the Republic of Kazakhstan at the present stage as a broad introduction covering a range of SENs for all teachers and is not aimed specifically at SEN specialists.

Тірек сөздер: ерекше білім алу мұқтаждықтары, инклюзивті білім беру, мүгедектік, нейророландылық, бұзу, дислексия, назар аудару тапшылығы және гипербелсенділік бұзылуы синдромы, диспраксия, аутистикалық спектр, рецептивтік/экспрессивті тіл, кедергілер, мінез-құлықтың айырмашылықтары.

Ключевые слова: специальные образовательные потребности, инклюзивное образование, инвалидность, нейродиверс, дислексия, СДВГ, диспраксия, аутистический спектр, рецептивный/экспрессивный язык, интервенции, поведенческие различия.

Keywords: SEN, inclusive education, disability, neuro-diverse, impairment, dyslexia, ADHD, dyspraxia, autistic spectrum, receptive/expressive language, interventions, behavioural differences.

2016 is marked by Kazakhstan's ratification of the Convention against Discrimination in Education and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. All provisions of the conventions are indicated in the country's legislation, including the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education»[1]. The availability of quality education for all on the basis of full equality depending on the abilities and desires of everyone

is realized at all levels of the Kazakh education.

This was made possible through the targeted support of all education and science initiatives at the state level, the private sector and the civil society of the country [2].

At the same time, in the context of the new challenges of a complex and dynamically developing world, there are factors that restrain the provision of high

* Статья взята из сборника материалов Международной научно-практической конференции «Непрерывное образование в интересах устойчивого развития: новые вызовы». г.Астана, 31 мая -1 июня, 2018 г. -Астана, 2018. - 539 с.

quality education and science.

Priority directions in the period of 2011-2015 were the preparation of the legislative framework, infrastructure development and building up the resource potential of education and science [3]. Our country is now following policies of social and educational inclusion for learners with SENs. This means that more and more learners with SENs are in mainstream classrooms. Many teachers do not feel that their teacher training has prepared them for including learners with SENs in their classrooms.

The Branch of Joint stock company “National Center for professional development «Orleu» of Zhambyl region promotes a social model of disability, assuming differences are a normal part of life, and that teaching must be adapted to the needs of the learner. The social model states that society needs to adapt to the individual and it begins from the needs of the learner in overcoming barriers to learning. This is different to a medical model of disability where the impairment or disability is defined as the problem.

Our approach is based on that agreed by the UNESCO Salamanca Statement and Framework for Action (1994) [4].

In 1994 the United Nations conference representing 92 governments and 25 agencies adopted the Salamanca Statement ‘Reaffirming the right to education of every individual, as enshrined in the 1948 Universal Declaration of Human Rights, and renewing the pledge made by the world community at the 1990 World Conference on Education for All to ensure that right for all regardless of individual differences’. Decisions taken at Salamanca included:

1. Every child has a fundamental right to education, and must be given the opportunity to achieve and maintain an acceptable level of learning.

The Salamanca Declaration called upon governments to:

- give the highest policy and budgetary priority to improve their education systems to enable them to include all children regardless of individual differences or difficulties;

- adopt as a matter of law or policy the principle of inclusive education, enrolling all children in regular schools, unless there are compelling reasons for doing otherwise;

- develop demonstration projects and encourage exchanges with countries having experience with inclusive schools.

2. Every child has unique characteristics, interests, abilities and learning needs.

3. Education systems should be designed and educational programs implemented to take into account the wide diversity of these characteristics and needs and those with special educational needs must have access to regular schools which should accommodate them within a child-centered pedagogy capable of meeting these needs.

4. Regular schools with this inclusive orientation are the most effective.

5. This means combating discriminatory attitudes, creating welcoming communities, building an inclusive society and achieving education for all; moreover, they provide an effective education to the majority of children and improve the efficiency and ultimately the cost-effectiveness of the entire education system.

6. However, while 5 is an importance principle of inclusion there is no one size fits all appropriate way to deliver inclusion. Inclusion is an approach and the starting point is how to meet the needs of the individual learner. This may mean that support and interventions may be more appropriate in a secure special school environment. A test of inclusion is more on how access to a curriculum and learning is ensured rather than the physical space. Everyone in the same class all the time may not be the best test of inclusion.

Understanding where specific learning challenges come from is important, and the more teachers know about specific needs, the more they will have the skills and knowledge to offer specific support. Labeling and diagnosis of a SEN may, of course, be helpful in attracting funding and support and for that should be welcomed. Beyond that an inclusive approach will target specific interventions and address the needs of all learners. This will usually involve maximum variety in learning, playing to individuals' strengths and multisensory approaches.

An important concept in understanding SENs and inclusion is the concept of neuro-diversity which gives us a broad understanding of how people learn in diverse ways. For most learners who may be described as 'neuro-diverse' it is classroom learning that is a problem where learning is usually based on a lockstep approach and does not meet individual needs in ways they learn [5].

The SENs modules fall, in the main, into the using Inclusive practices practice. However, there are inevitably overlaps into other professional practices such as Understanding learners and Assessing learning.

Each professional practice is broken down into smaller elements. Using inclusive practices involves:

Recognizing and valuing diversity among my learners in relation to areas, which include:

- language background
- cognitive ability
- academic ability
- physical ability
- social background
- behavioral differences
- disability
- age
- gender
- race and ethnicity
- sexual orientation
- religion and belief.

Using pedagogical strategies that encourage inclusive education within a supportive learning environment. Supporting learners in identifying, addressing and assessing realistic individual learning goals based on reasonable adjustment.

Being aware of my beliefs and how they can impact on establishing and maintaining an inclusive learning environment. Assessing individual learners in a variety of ways that allow them to demonstrate the progress they are making.

Treating all my learners equitably and with respect, developing positive attitudes towards diversity in my learners [6].

Our branch established the theme of research work for 2018-2020 years «Features of preparation of school administration to work with students with special educational needs within the framework of the updated training program».

There are two ways in which our research work form part of a unique offer for educational institutions.

1. The first way condition of inclusive education in the system of professional development of pedagogical workers of the RK at the present stage is a broad introduction covering a range of SENs for all teachers and are not aimed specifically at SEN specialists.

2. The second is concerned with how to implement the social model in practice and primarily focus on promoting access, positive learning and inclusion rather than focusing on SENs and broader disability as a problem.

In implementing this work the SENs research aim to:

1. Raise awareness of attitudes towards teaching learners with special educational needs in particular based on an understanding of the social model of disability

2. Help to identify and overcome biases and prejudices to learners identified as

having special educational needs

3. Rationale for the need to develop an educational program for the formation of professional competencies of management personnel of the Zhambyl region on inclusive education

4. Study and analysis of scientific and methodological and other literature on the formation of professional competences of management personnel and the identification of factors.

The term special educational needs (SENs) covers a wide range of learners who have a learning difficulty which calls for special educational provision.

These include:

- learners who have a much greater difficulty in learning than the majority of learners of the same age

- learners with a disability which hinders them from making use of the general educational facilities provided for learners of the same age

- learners who need extra provision because they have abilities significantly ahead of their peers.

A special educational need is usually understood to include:

- cognition and learning

- behavioral, emotional and social development (including mental health)

- communication and interaction

- sensory and/or physical

- societal exclusion factors such as gender inequality, social displacement due to movement of ethnic Kazakhs (oralmans in Kazakh language) returned to Kazakhstan after the country's independence and other factors for family, culture and factors external from school that impact on learning and achievement.

It is important to understand that the wide range of learners will include those who have not been identified as having SENs and may otherwise have just been regarded as 'slow' or poor learners. It is often the case that learners have a variety of challenging needs that require support.

It is important to understand that this is likely to be a significant section of any learning population.

Many of the learning challenges are very similar across a range of SENs in a learning context. For example, dyslexia, ADHD, dyspraxia, autistic spectrum, interaction needs and receptive/expressive language may require similar interventions.

According to the World Health Organization, 'Hearing impairment is the most frequent sensory deficit in human populations, affecting more than 250 million people in the world.' Having a hearing impairment means it is difficult or impossible to hear what other people are saying, which fundamentally affects the ability to communicate. It can also lead to delayed language acquisition and development, and feelings of isolation. Hearing impairment can be a barrier to learning if it is not recognized and compensated for in the classroom. While some learners may have permanent hearing loss, others may suffer temporary losses from colds and ear infections, especially in primary school. Since even temporary losses can have an effect on language development and access to learning, it is important to recognize the signs that a learner is having difficulty hearing [7].

Communication is a two-way process which involves understanding others and being understood, both giving and receiving information. Learners with hearing impairment can have difficulties with both parts of this process. Finding ways of communicating effectively is vital for including them in the class and ensuring well-being and successful learning.

Symbols can often be vital learning and communication tools for learners with hearing impairment. Labeling the classroom with common symbols such as 'chair', 'window', 'book', 'paper' and 'door' can help the whole class recognize symbols and lead to better communication for

learners with hearing impairment.

Sign languages enable learners with hearing impairment to see meaningful communication through hand and body movements. Millions of deaf people use signing as their first language and each country has its own version. It is not an international language, but there are some universal features in sign languages.

Using basic signs in class will enable better communication between the learner with hearing impairment and the rest of the class.

Learning points:

It is important to raise awareness of the difficulties faced by learners with visual, hearing or physical impairment and encourage empathy. Teachers need to have a positive attitude and expect success from these learners. Identifying their special strengths and integrating them into the lessons can build self-esteem and help their peers to learn. Teachers need to be 'sense sensitive' in their teaching. It is important to enable learners with visual, hearing or physical impairment to be independent, facilitating their learning rather than 'doing for'. Assistive technology can help these learners participate fully in the class. Good planning is essential to create the best classroom environment, removing obstacles to learning such as noise and clutter. Teachers need to be flexible in their approach and allow alternatives in all activities. Teaching learners with visual, hearing and physical impairments doesn't have to be difficult, as long as you are flexible. When you incorporate the strategies you have learned into your teaching practice, it is likely that you'll find a number of students who benefit from your efforts.

The creation of effective conditions for the education and upbringing of children with severe hearing impairment requires a detailed and detailed pedagogical activity in the design, organization and conduct of the educational process, with

unconditional provision of comfortable conditions for students and teachers. In the Zhambyl region specialized correctional boarding school «Meiirim» for children with hearing impairments according to the plan we conduct active training seminars promoting the usage of innovative technologies for teaching children with hearing impairment.

The main objective of the seminars is to develop the professional competence of teachers working with children with disabilities, to develop their personal motivational, cognitive and practical preparation for the implementation of an inclusive model at different levels of the education system.

New pedagogical technologies for teaching children with hearing impairment were shown in practice in the form of explanatory-illustrative and corrective cards and ways of adaptation materials to the learner's needs.

Teachers have got acquainted with modern organizational bases and varieties of inclusion of children with SENs, as well as with technologies of psychological and pedagogical support, correctional and developmental training. The active program of the training seminars promotes the professional growth and systematization of teachers' knowledge about the current conditions and patterns of the education and upbringing of children with Fatherland in the context of integration.

The collective of teachers of the boarding school showed professional skill in revealing the potential of children with special educational needs. It should be noted that the created favorable and comfortable atmosphere in the boarding school is one of the main conditions in the work of a teacher with children, in the process of which the development of the personality is ensured.

Here are some strategies offered for teachers:

1. Turn off equipment that creates

background noises, such as fans and projectors, when not in use.

2. Give written notes to compensate for anything missed in class discussions.

3. Use body language to get the learner's attention before speaking.

4. Raise awareness among classmates of the difficulties experienced by learners with hearing impairment.

5. Write timetable and instructions on the board.

6. Encourage reading at home.

7. Look directly at the student and face him or her when communicating or teaching.

8. Make sure your mouth is clearly visible when talking to the learner.

9. Teach functional language in English for asking for repetition or clarification.

10. Use facial expressions, gestures and body language to help convey your message.

11. Work with ability to lip-read by asking the learner to teach the other learners how to produce specific sounds.

12. Use videos with subtitles.

We usually plan our lessons to include visual, auditory and kinesthetic activities as we know this is the best way to appeal to all learning styles. However, if there is a child who has a visual, hearing or physical impairment in the class, we may wonder how best to include them without missing out on a significant part of the lesson. Classmates can give valuable help and support to learners with visual impairment if they are aware of their needs. While pair work is vital for such learners, remember to choose partners who offer support rather than those who might help too much and do the activity, otherwise the learner with visual impairment will not be achieving anything.

Teachers do not have to be a specialist psychologist or specially trained teacher to know how to teach these learners. Learners with SENs benefit from good teaching practice, particularly in the area

of classroom management, planning and setting of tasks. For example, learners with SENs need clear, consistent rules and instructions, they need short do-able tasks which give a sense of achievement, they need to feel the teacher cares about them and understands them as a person and they need multi-sensory presentation and practice of material. Good teachers do all of these things without specialist knowledge of SENs [8].

Children with SENs can teach other children to have empathy, understanding of difference and other important social and learning skills. Children naturally understand that some learners need more help. Adults need to understand this and work with it. Having an inclusive classroom experience can benefit learners and enrich their learning experience.

Learners with SENs are able to learn foreign languages. Learning English gives many children with SENs opportunities to learn important skills such as listening, taking turns, working with others, waiting for attention, noticing things about other people, understanding social language and expressing opinions. These are skills which are often practiced in English language learning activities and can be done in a fun, non-threatening way. Reading and writing stories can give learners opportunities to explore issues in a safe, creative way. Learning English in this way can give a different experience of the classroom to learners with SENs [9].

All teachers are short of time but including learners with SENs in your class should not involve a lot of extra planning. It will involve planning for different learning styles, thinking about the interests and strengths of your learners, including some variations of task type and careful presentation of the work. However, this type of planning will improve the learning of all the learners in your class. It can actually save you time if more learners engage in the work at an earlier stage

and with better results. In order to have an inclusive society, we all need to learn more about the difficulties and differences of others. Teachers can learn a lot from learners with SENs and schools need to learn to adapt their teaching and mindset to promote inclusion. For example, instead of looking for a specialist to work with the child, the specialist could help with training for teachers to better understand ways to work with the child.

It is not our job as teachers to diagnose special needs and to give labels to learners. It is our job to get to know our learners and to pay attention to any factors which support or damage their learning. As a teacher, you may be the first person to notice that a learner is having a difficulty with learning in the group work. A common definition of a SEN is that the learner is having significantly greater difficulties in learning than the majority of children of the same age, or has a difficulty which prevents them from making use of general educational facilities provided for children of the same age [10].

The other challenge for teachers is the evaluation and assessment of the progress

of learners with SENs. Children with SENs can find normal methods of testing difficult and de-motivating. They might have problems writing their answers in the required time, with sitting still for long periods of time in an exam and some might find it difficult to understand the test requirements. Learners with SEN can also lose confidence if they continually do worse than their peers in tests and assessments.

Teachers should find out what extra help is allowed for learners with SENs in state exams, summative assessment. It can be possible to get more time or to get someone to write for the learner, it can be possible to do the exam on a laptop or in a smaller room. Provide braille, a form of written language for people with visual impairment, lip-reading as understanding speech by watching the movement of the lips. Sign language, which is communicating through gestures, facial expressions and movement, screen reader software that reads from a computer screen and dexterity skill in using the hands for communication.

References:

1. О ратификации Конвенции о борьбе с дискриминацией в области образования, Закон Республики Казахстан от 28 января 2016 года № 449-V ЗРК.
2. О ратификации Конвенции о правах инвалидов, закон Республики Казахстан от 20 февраля 2015 года № 288-V ЗРК.
3. *State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019.*
4. *Саламанская декларация: о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями (1994 г.)*
5. *Dittrich, WH and Tutt, R (2008) Education Children with Complex conditions. Sage Publications Ltd, 58p.*
6. *Martin-Denham, S (2015) Teaching Children and Young People with special educational needs and disabilities, 36p.*
7. *Sage Publications Ltd., Spooner, W (2011) The SEN Handbook. NASEN/Routledge 78p.*
8. *Hull learning Services (2004) Supporting Children with Cerebral Palsy David Fulton, 65-74p.*
9. *Knight, P (1999) The Care and Education of a Deaf Child – a book for parents Multilingual Matters, 67p.*
10. *Lynas, W (1994) Communication Options in the Education of Deaf Children Wiley Blackwell, 54p.*

КАК МОДЕЛИРОВАНИЕ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ СПОСОБСТВУЕТ УСВОЕНИЮ БИОЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ И ПРОЦЕССОВ?

А.К. Балгалиева, Г.К. Нусипжанова

Учителя биологии, Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления города Актау

Аңдатпа. Мақалада биологияны оқытудағы проблемалар анықталып, модельдеу әдісі арқылы биологиялық процестер мен ұғымдарды меңгеру бойынша өткізілген зерттеу нәтижелері көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері негізінде авторлар, модельдеу әдісі білім сапасының өсуіне, білімді меңгеру деңгейін анықтауға, мұғалімді шығармашылық ізденіске, кәсіби өсуге шабыттандыруға септігін тигізеді деген қорытынды жасайды.

Аннотация. В статье определяются проблемы в изучении биологии, показываются результаты проведенного исследования по усвоению биологических понятий и процессов с помощью моделирования. На основе исследования авторы приходят к выводу, что моделирование способствует росту качества знаний, помогает определить уровень усвоения знаний учащихся, вдохновляет учителя на творческий поиск, профессиональный рост.

Abstract. The article identifies the problems in the study of biology, shows the results of the study on the assimilation of biological concepts and processes by using modeling. Based on the research, the authors come to the conclusion that modeling contributes to the growth of the quality of knowledge, helps to determine the level of mastering students' knowledge, inspires teachers for creative search, professional growth.

Тірек сөздер: оқыту, биология, зерттеу, бақылау, сауалнама, модельдеу, мотивация, қолжетімділік, көрнекілік, ақпараттылық.

Ключевые слова: обучение, биология, исследование, наблюдение, анкетирование, моделирование, мотивация, доступность, наглядность, информативность.

Keywords: learning, biology, research, observation, questioning, modeling, motivation, availability, presentation, informational content.

Актуальность проведения исследования.

В повседневной практике при преподавании биологии приходится сталкиваться с проблемой усвоения биологических понятий, и еще больше проблем возникает при изучении биологических процессов. При изучении биологии учащиеся часто не могут связать между собой такие понятия как тело и вещество,

из которого оно состоит, составные части целого - клетки, органов и др., не говоря уже о тонкостях биологических процессов.

Школа дает возможность широко использовать цифровые образовательные ресурсы: доступ к Интернету, использование различных учебных порталов и др. Это позволяет нам решать многие цели обучения. Однако не всегда использова-

ние ИКТ могут дать полное представление о биологическом объекте или процессе.

Каждый учитель сможет и должен осуществить мотивацию учебной деятельности, если сам будет иметь мотивацию на повышение качества и эффективности своей работы, профессионального мастерства, развитие творческого потенциала, общей культуры [1].

Использование в педагогической практике средств наглядности имеет важное значение для повышения качества обучения [2].

Наглядные пособия широко применяются при словесных методах. Учитель рассказывает или проводит беседу о каких-либо растениях, животных, процессах, протекающих в природе и т. п., а для большей конкретности подкрепляет слово демонстрацией наглядных пособий. Здесь наглядные пособия не являются основным источником информации, материалом для самостоятельных выводов, а лишь подкрепляют, конкретизируют слово, которое остается основным способом педагогического воздействия на ученика. В этом случае самостоятельная познавательная активность учащихся ограничена [3].

Главная особенность моделирования в том, что это метод опосредованного познания с помощью объектов-заместителей. Модель выступает как своеобразный инструмент познания, который исследователь ставит между собой и объектом, с помощью которого изучает интересующий его объект. Именно эта особенность метода моделирования определяет специфические формы использования абстракций, аналогий, гипотез, других категорий и методов познания [4].

Определение цели и задач исследования.

Мы предлагаем использовать моделирование биологических объектов и процессов с использованием различного материала, так как модели позволяют по-

лучить новую целостную информацию об объекте.

Для создания моделей используются обычные и доступные материалы такие как: бумага, пластилин, проволока, нитки, бусинки и т.п.

Целью исследования является изучение того, как моделирование на уроках биологии способствует усвоению биологических понятий и процессов.

Определены следующие задачи исследования:

- сбор и изучение информации из разных источников;
- планирование и осуществление изменений в практике преподавания;
- основные выводы и дальнейший план действий.

Методы исследования: наблюдение, анкетирование, интервью.

Моделирование – это метод создания и исследования моделей.

Изучение модели позволяет получить новое знание, новую целостную информацию об объекте. Существенными признаками модели являются: наглядность, абстракция, элемент научной фантазии и воображения, использование аналогии как логического метода построения. Иными словами, модель представляет собой гипотезу, выраженную в наглядной форме [5].

При изучении любого раздела биологии, важно не только продемонстрировать учащимся, но и предоставить им возможность самим убедиться в том, что каждый специальный термин несет в себе информацию о природе явления, структуре объекта, принципе работы объекта, его свойствах, взаимной связи структуры вещества с его свойствами, строения объекта с его функционированием [6].

Известно, что научиться чему-нибудь или усвоить что-либо можно лишь в процессе деятельности. Как показали исследования в психологии и педагогике, обучение тем эффективней, чем больше органов чувств при этом задействовано,

т.е. чувственное восприятие влияет на прочность усвоения учебного материала. И поэтому, мы предлагаем использовать моделирование биологических объектов и процессов с помощью различного материала. Тем более для создания моделей обычно используются такие доступные материалы, как бумага, пластилин, проволока, нитки, бусинки и т.п.

Особенность моделирования состоит в том, что наглядность представляет собой не простое демонстрирование натуральных объектов, а стимулирует самостоятельную практическую деятельность

детей, в том числе и природоохранительную [7].

В современном обучении моделирование используется для целей активной познавательной деятельности учащихся (приобретение новых знаний, закрепление их), для усвоения его как метода познания окружающей действительности, а также оперирования приемами мышления [8].

Составление плана работы над исследованием.

Для реализации данного исследования был составлен план работы (табл.1).

Таблица 1. План работы над исследованием

№	Мероприятие	Сроки
1	Определение темы, цели и задач исследования	Сентябрь 2015 г.
2	Изучение литературы и других источников, ознакомление с теорией вопроса. Сбор материалов по теории вопроса.	Сентябрь–октябрь 2015 г.
3	Работа над теоретической частью исследования	Октябрь–ноябрь 2015 г.
4	Работа над практической частью проекта. Использование заданий на уроках. Разработка и проведение уроков с применением моделирования	Октябрь 2015 г. – май 2016 г.
5	Анкетирование учащихся	Сентябрь 2015 г., февраль 2016 г.
6	Интервью с учителями	Январь 2016 г.
7	Изготовление моделей биологических объектов и процессов	Октябрь–февраль 2016 г.
8	Отчет о проделанной работе. Рефлексия, подведение итогов. Анализ результатов. Создание сборника уроков по использованию моделирования.	Март–май 2016 г.
9	Планирование нового этапа	Июнь 2016

Приступая к рассмотрению вопроса исследования, изучили литературу по педагогике, психологии, работы исследователей в сфере образования.

Осуществление плана исследования.

После планирования, приступили к осуществлению плана (Таблица 1) и наблюдали за тем, как задания по модели-

рованию на уроках будут отражаться на уровне обучаемости учащихся.

С начала учебного на уроках биологии учащиеся создавали модели различных биологических объектов: растительную, животную, бактериальную клетки, пищеварительную, дыхательную и кровеносную системы, сердце, плазма-

тическую мембрану и др. При изучении биологических таких процессов, как дыхание и митоз учащиеся изготавливали динамические модели, на которых можно было наглядно изучить процессы. Также учащимся давались творческие задания, когда они могли использовать свои идеи. Учащимся при создании модели предоставляется возможность подробно изучить заданный объект, процесс, разобрать структуру, принципы работы объекта, его свойства и функции. Создавая модели, учащиеся соблюдали определенные требования: сохранение в модели типичных черт объекта, соблюдение соотношения размеров частей объекта,

при этом модель должна быть достаточно информативной.

При проведении уроков мы наблюдали и за детьми и обратили внимание на то, что многим застенчивым, неуверенным в себе детям моделирование позволяет проявить свои творческие способности, раскрыть свои возможности, создает условия для повышения самооценки, развивает коммуникативные способности и создает коллаборативную среду.

Проведение и результаты анкетирования.

Следующим шагом в исследовании было проведение анкетирования учащихся по вопросу исследования (табл.2).

Таблица 2. Анкетирование учащихся.

№	Вопрос	да	Иногда	Не знаю	Нет
1	Трудно ли вам дается изучение биологических объектов?				
2	Трудно ли вам дается изучение биологических процессов?				
3	Помогает ли вам понять строение, свойства или функции биологических объектов просмотр презентации, видео?				
4	Нравится ли вам создавать модели по пройденным темам по биологии?				
5	Вам нравится создавать модели из бумаги?				
6	Вам нравится создавать модели из пластилина?				
7	Вам нравится создавать модели из других материалов: пластиковые бутылки, нитки, бусинки, фольга и др.?				
8	Помогает ли вам создание моделей лучше понять изучаемый объект?				
9	Хотели ли вы углубленно изучать биологию?				
10	Какие биологические понятия и процессы больше вам запомнились при создании моделей?				
11	Что вы могли бы предложить использовать на уроках биологии для лучшего понимания темы?				
12	Что вам не нравится при создании моделей?				

В конце учебного года мы предложили всем учащимся исследуемых классов заполнить анкеты. Результаты анкетирования были следующие: на вопрос «Трудно ли дается изучение биологических объектов и процессов» 16% ответили утвердительно, 67% ответили – иногда, 17% - не знаю или нет. Такие данные говорят,

но ли дается изучение биологических объектов и процессов» 16% ответили утвердительно, 67% ответили – иногда, 17% - не знаю или нет. Такие данные говорят,

о том что учащиеся не всегда усваивают учебный материал. 92%, т.е. подавляющее большинство учащихся отмечают, что моделирование помогает им лучше понять изучаемый объект или процесс. Анкета также содержала открытые вопросы: «Какие биологические понятия и процессы больше вам запомнились при создании моделей?» Учащиеся отмечали, что «сделав макет кровеносной системы, я хорошо усвоил различия артерий и вен», создавая модель дыхательных органов рыб, хорошо поняла структуру жабр», «модель дыхательной системы помогла разобраться в участии диафрагмы при вдохе и выдохе» и др.

Диаграмма 1.

Обмен опытом с коллегами.

Для того, чтобы поделиться своим опытом со своими коллегами, мы проводили открытые уроки с использованием моделирования, а также областной семинар. Хотелось бы отметить заинтересованность коллег моделированием на уроках. При своих отзывах на уроках, коллеги отмечали, что моделирование: «позволяет лучше усвоить тему урока», «при помощи простых предметов доступно объяснить урок», «можно вызвать интерес у учащихся к предмету», «разви-

вать творческие способности детей».

В дальнейшем планируем продолжать разрабатывать уроки с применением моделирования, составить сборник уроков по использованию моделирования, привлекать коллег и учащихся к работе по исследованию в своей школе, а также коллег из других школ.

Выводы.

Таким образом, мы пришли к выводам, что моделирование может занять достойное место среди современных методов обучения, так как позволяет учителю ор-

ганизовать индивидуальную, групповую учебную деятельность детей, обеспечивает лучшее понимание темы, формирует положительную мотивацию у учащихся к биологии, способствует активизации познавательных способностей учащихся, способствует росту качества знаний, помогает определить степень усвоения знаний, вдохновляет учителя на поиск новых идей, стимулирует профессиональный рост. Немало преимуществ дает

моделирование и учащимся: повышает мотивацию к учебе, дает возможность сотрудничества при создании модели, развивает личные и социальные навыки, творческие способности, знания и умения добываются в результате собственного познавательного труда, эффективно развивает образное мышление ученика, эмоционально-нравственную сферу его личности.

Список литературы:

1. Ильджиева М.Б. *Нетрадиционные формы урока по биологии*. URL: <https://infourok.ru/netradicionnie-formi-uroka-po-biologii-436859.html> (дата обращения 18. 07. 2017 г.)
2. Фридман Л.М. *Наглядность и моделирование в обучении*. М.: Знание, 1984. – 80 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. Педагогика и психология"; № 6) <http://pedlib.ru/Books/5/0155/5-0155-1.shtml> (дата обращения 18. 07. 2017 г.)
3. Аквилева Г.Н., Клепинина З.А. *Методика преподавания естествознания в начальной школе: Учеб. пособие для студ. учреж. средн. проф. образования пед. Профиля*. М.: Туманит, изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 240 с. http://pedlib.ru/Books/6/0380/6_0380-1.shtml?x=21&y=10# (дата обращения 18. 07. 2017 г.)
4. Горощенко, В.П. *Методика преподавания природоведения [Текст]: учеб.для вузов / В.П. Горощенко, И.А. Степанов*. - М.: Просвещение, 1984. - 159с. <http://www.twirpx.com/file/2201144/> (дата обращения 18. 07. 2017 г.)
5. Ю.З.Кушнер «*Методология и методы педагогического исследования*» (учебно-методическое пособие) Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2001 г. http://pedlib.ru/Books/1/0473/1_0473-3.shtml (дата обращения 18. 07. 2017 г.)
6. В.С Конюшенко, С.Е Павлюченко, С.В Чубаро «*Методика обучения биологии*». Минск, «Книжный Дом», 2004 г. <http://www.twirpx.com/file/560778/> (дата обращения 18. 07. 2017 г.)
7. Метелева А. В. *Приемы моделирования как способ представления результатов оценки достижений на уроках биологии*. // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 26. – С. 126. URL: <http://e-koncept.ru/2016/46426.htm>. (дата обращения 18. 07. 2017 г.)
8. Блохина, С.Н. *Экскурсия в природу детей младшего школьного возраста. Методические рекомендации / С.Н. Блохина*. Благовещенск, 2011. - 67 с. http://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00376924_1.html (дата обращения 18. 07. 2017 г.)

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДА ӨЛКЕТАНУЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Б.Б. Байкасов

аға ғылыми қызметкер, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана қ.

Аңдатпа. Мақалада рухани жаңғырудың бағыттары мен оның қоғамды біріктіруші фактор екендігі айтылады. Замана ұрпақтарының рухани сабақтаслығы баяндалып, жаһандану жағдайында қоғамдық сананы қалыптастыру жолдарын зерделейді. «Отан», «Ел», «Жер-Ана» дейтін түсініктердің маңызын түсіндіреді.

Аннотация. В статье говорится о направлениях программы «Рухани жаңғыру» и его консолидирующей роли, раскрывается духовная связь поколений и пути формирования общественного сознания в эпоху глобализации, объясняются значения понятий «Отечество», «Страна», «Мать-Земля».

Abstract. The article refers to the directions of the program «Ruhani Zhangyru» and its consolidating role. The spiritual connection of generations and the ways of forming public consciousness in the era of globalization are revealed. The meanings of the terms «Fatherland», «Country», «Mother Earth» are explained.

Тірек сөздер: рухани жаңғыру, қоғамдық сана, тәрбие, Отан, ұлттар бірлігі, дәстүрлер бірегейлігі, тарих, туған жерге тағзым.

Ключевые слова: духовная модернизация, общественное сознание, воспитание, Отечество, межнациональное согласие, уникальность традиций, история, поклонение родной земле.

Keywords: spiritual modernization, public consciousness, upbringing, Fatherland, interethnic accord, uniqueness of traditions, history, worship of native land.

Елін сүйген, елі сүйген Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы – бұл рухы жетілген қоғамның мызғымас бірлігін нығайтушы фактор. «Отандастар» деген қоғамдық сана қалыптастыруға негіз болатын қуатты ресурс болып табылады. Мақала 2004 жылғы «Мәдени мұра» және 2013 жылғы «Халық тарих толқынында» атты ірі бағдарламаларына негізделген. Бұл қоғамдық сананы жаңғыртудың ұзақ мерзімді сипатқа ие екенін көрсетеді.

Бәсекеге қабілетті ел болудың алғышарты – бейбітшілік пен келісім, жалпыұлттық бірліктің болуы. Қоғамдағы рухани татулық пен тұрақтылық - Ел-

басы моделінің шынайы бейнесі. Бірегейлік пен бірлік – Қазақстанның даму жолы. Қасиетті Отанымызда 130-дан астам ұлыстың өкілдері бір шаңырақтың астында береке-бірлікпен тату-тәтті өмір сүріп жатыр. Қазақстан – олардың кіндік қаны тамған жері. Дегенмен, әркімнің туған жері «кіші Отаны» саналады. Өлкенің тарихын білу – өзінің отбасының, әулетінің, туып өскен өлкесінің тарихын білуден басталады. Адам өз халқының құндылықтарынан нәр алып жетілмесе, тамырсыздық дертіне ұшырайды. Тамырсыз ағаштың қатты желдің екпініне шыдамай құлап қалатыны сияқты, рухани жан азығы әлсіз адам қоғамға жат

ағымдардың жетегіне тез ілесіп кете береді. Бұның алдын алу үшін туған өлкенің тарихын зерттеуді, оған оқушыларды белсене қатыстырудың қажеттілігін дәлелдейді. Елімізде тұрып жатқан әрбір ұлт өкіліне Отан ортақ болғандықтан туған жердің тарихы мен салт-дәстүрі ортақ құндылықтар екені даусыз. Кез – келген диаспора өкілдері қазақстандық азамат ретінде өзінің білімін, еңбегін елінің өркендеуіне, дамуына қосатынын біледі. Қазақстанды өздерінің жетістіктерімен дүние жүзіне танытып жүрген спорт, өнер жұлдыздары көп. Олардың қатарына спорт әлеміндегі боксшы Г. Головкин, зілтемірші И.Ильин, мәнерлеп сырғанаушы Д.Тен, шаңғышы А. Полторанин, суда жүзуші Д. Баландин және әнші М. Мудрякты жатқызуға болады. Бұл күндері ұлттар бірегейлігі туралы сөз қозғағанда боксшы Геннадий Головкиннің қанатты сөзі еріксіз ойымызға оралады. «Менің әкем-орыс, шешем-кәріс, өзім қазақпын» деген болатын даңқты боксшы Елбасымен кездесу сәтінде. Міне, осындай тұлғалардың өскен ортасы, ұлттар достығы туралы түсінігі жас ұрпаққа тәлімді тәрбие береді.

Патриоттық сезім жалпы адам баласының елін, жерін, өз тілі мен мәдениетін, тарихи ұлттық құндылықтарын қастерлейтін, батырларын үлгі тұтатын, елінің болашағына сеніммен қарап, өзіндік бағасын түйсінуін, қуаттап қолдауын пайымдайтын көрсеткіші болып табылады.

Дамыған елдің адамы – нағыз патриот: өз елін, өз жерін, Отанын сүйеді, өз тілін, дәстүрін, әдебиетін, тарихын біледі, қадір тұтады.

«Туған жер» жобасы бойынша мынаны айтуға болады. Қазір елімізде меценаттар туған жеріне барып, балабақша, мектептер мен ауруханалар салып жатыр. Жалпы алғанда, бүгінде осы бағытта 720-дан астам жоба іске асты.

Бұл Қазақстан халықтары бірегейлігінің жарқын үлгісі. Олар ұлтқа, дінге,

тілге, нәсілге, руға, жершілдікке бөлінбей туған жеріне деген перзенттік парызын өтеуде. Біз – үлкен болайық, кіші болайық, бәріміз туған жердің перзентіміз. Тоқсан тарау арнамен келіп тоғысқан тағдырлармыз. Сондықтан да шетелдерде өткен байрақты бәсекелерде бізді ұлтқа бөлмей «Қазақстандық» деп таныстырады. Қазақстандық орыс, неміс, кәріс, татар, өзбек деген сөз тіркестерін ешқашан естімедік. Себебі біз ұлтқа бөлінбейтін унитарлы тәуелсіз мемлекетпіз. Біздің бір ғана туған жеріміз, Отанымыз бар. Ол ата-бабаларымыздың маңдай тері тамшылаған – қасиетті Қазақстан.

Бүгінде «Туған жер» бағдарламасы арқасында қалталы кәсіпкерлер Отанға деген патриотизмнің жарқын үлгісін көрсетуде. Өңірдің экономикалық, экологиялық, әлеуметтік, мәдени жақтарын барынша дамытуда. Жергілікті меценаттар және демеушілер миллиондаған қаржы жұмсап туған жерін дамытуға, көркейтуде жастарға үлгі болуда. Өлкетанулық жұмыстар осындай патриоттарды мектеп қабырғасынан бастап қалыптастырады.

Ғалым Ж.Ж. Наурызбай «Көп мәдениет иесіне тән ерекшелік географиялық сана болуға тиіс. Шын мәнісінде мәдениетті адам болу үшін планеталық, ғаламдық, экологиялық саналар деңгейіне самғаумен бірге кіндік кескен жер, туған өлке, Отан, өз шаңырағын қастерлеу сезімімен қатар тыныстау – парыз. Географиялық сана елтану, этнография, экология пәндері арқылы да дариды. Аталған пәндер этнос пен мәдениет проблемаларымен өрістес болғандықтан, мәдени этникалық оқыту мен тәлім тәрбие ісінде ерекше маңызға ие. Бұл – ғылым мен білім берудің мәдениет экологиясы, адам экологиясы, рухани дүние экологиясы, имандылық экологиясы секілді жаңа бағыттары туралы әңгіменің басы ғана»-дейді.

Мақаладағы «Туған жер» бағдарламасы мен «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы», «100 жаңа есім» жобалары

орта білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысына жаңа бағыттар береді. Аталған жобалар негізінде мектептерде өлкетанулық жұмыстардың маңыздылығы арта түсті.

Осындайда өлкетанулық жұмыстардың мектептегі тәрбие жұмыстарына тиімділігі қандай деген көкейде ой жатуы да мүмкін. Ашығын айтсақ, бірегей қоғамдық сана қалыптастыруда өлкетанулық жұмыстың берері мол. Өлкетанулық жұмыстардың мақсаты-оқушыларды бірлікке тәрбиелеу, өзге ұлттың тілін, дінін құрметтеуге үйрету, оларды бір-бірімен достық рәуіште жұмыс жасауға бағыттау болып табылады. Басты рухани құндылық - жақыныңа деген сүйіспеншілік. Жаныңдағы адамның өмір сүру дәстүрін, әдет-ғұрпын, сезімін, пікірін, ойын сыйлау. Қай ел, қай қоғамда болсын адамзат баласы жас ұрпақ тәрбиесіне зор мән берген. Өскелең ұрпақты елінің дәстүрі, ғұрпы, ұлттық құндылықтарымен тәрбиелеу қай заманда болсын басты мәселе болған.

Дүниедегі үрдістер әлемді өзгертуде, заман өзгеруде, бұл Қазақстанға дамудың мүлде жаңа деңгейіне шығуға айрықша мүмкіндік береді. Үдемелі қарқын алып отырған жаһандық әлем ұлт санасының халықтың руханияты мен дәстүрлеріне негізделген айрықша үлгісін талап етеді. Бұл жағдайларда қоғамның рухани-құндылық бағдарларын сақтау және жаңарту мәселелері бірінші кезектегі маңызға ие болып отыр.

Елбасымыз «білімді ұрпақ–ел болашағы» - деп ең алдымен өскелең ұрпақты білімді, ұлттық құндылықтар мен заманауи игіліктерді өз бойына біріктіріп, ұштастыра білетін, өз елінің нағыз жанашыр азаматы ретінде қалыптасуға тәрбиелеуге шақырады.

Туған өлке әрбір адамға ыстық өлке болуымен қатар, халқымыздың басынан кешкен сан ғасырлық тарихтан сыр шертетін асыл мұра. Кең байтақ қазақ жерін-

де қаншама аңыз-әңгімелер, оқиғалар жатыр десеңізші. Әрбір қарапайым адамның өмірінен тамаша туынды жазуға болатын болса, ел маңдайына біткен ерекше тұлғалар, ел бастаған, қол бастаған қанша азаматтар мен азаматшалар туралы ақиқат, сыр кең дала қойнауында. Сондықтан, туған жердің тарихын, мәдени ескерткіштерін, табиғи ерекшеліктерін білуге деген қызығушылық артуда, сол себепті мектепте туған өлке жайлы терең білім беру және туған өлкеге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеудің маңызы аса зор.

Қанымызға сіңген көптеген дағдылар мен таптаурын болған қасаң қағидаларды өзгертпейінше, біздің толыққанды жаңғыруымыз мүмкін емес.

«Дәстүрдің озығы бар, тозығы бар» деген дана халқымызда достық, қайырымдылық, ынтымақ, бірлік сияқты асыл қасиеттерге арқау болған тамаша дәстүрлер бар. Оқушыларды осындай дәстүрлермен тәрбиелеуіміз керек. Мысалға, «Асар» дәстүрін алайық. «Асар» – ұлттар бірегейлігін жақындата түсетін заман талабына сай жарасымды дәстүр. Асар – еріктілер тобы. Оған ешкім де зорлықпен шақырылмайды және ұлтқа, дінге, тілге, руға бөлінбейді. Оқушылар ұйымы туған жердегі игі шараларға асарлатып қатысудың да тәрбиелік мәні бар. Археологиялық қазба жұмыстары немесе демеушілердің қайырымдылық шараларына қатысу оқушылардың туған жерге перзенттік парызын сезінуге ықпалы зор.

Жас ұрпақ тәрбиесі – қисайған жас көшет сияқты. Дер кезінде қомқорлық танытып, түзетіп қойсаң аспанға шаншылып тік өседі. Ал, қисық әрі кәрі ағашты түзету мүмкін емес. Оқушылар ұлттық құндылықтардың барша қазақстандықтарға ортақ екенін, себебі олардың ата – бабалары осы жерде туып – өскенін, маңдай терін төгіп, ертелі-кеш еңбек еткенін, ұрпақ жайып өсіп-өнгенін, туған жердің тарихын бірге жасағанын, тарихи оқиға-

лардың ортасында жүргенін, өзінің осы дәстүрді жалғастырушы мұрагер екенін жүрекпен сезінуі тиіс. Туған жердің төсінде, бір шаңырақ астында өмір сүрген бір үйдің баласындай тату болуымыз керек деген қоғамдық сананы қалыптастыру керек. Қазақта «Тамыр» деген тамаша сөз бар. Оның мағынасы достықты білдіреді. Бабаларымыз діні, ділі басқа ұлт өкілімен дос болса, оны «Тамыр» деп атаған. Мұндай тамырлық туыстыққа жалғасып кеткенін білеміз. Бұл дәстүр біздің ата-бабаларымыздан жеткен достықтың шынайы белгісі болып қала бермек. Қазақстан халықтарында сын-сипаты үндес, мазмұндас дәстүрлер мен туындылар көп. Мектептегі достық та, Наурыз мерекелерінде мұндай бірегейлікті салыстырғанның артықтығы жоқ. Олардың бірегейлігін, ұқсастығын аңғарту Қазақстан халықтарының татулығын аттыра түседі. Мұндай бірегей өнер, салт-дәстүрлердің қатарына төмендегілерді жатқызуға болады:

1. Орыс халқының «Жабороногын» мен «Наурыз» мейрамымен салыстыру.
2. Татар халқының «Наурыз» мейрамы тойлауы.
3. Қырғыз халқының тілдері мен ұлттық тағамдарының ұқсастығы.

Әрбір адамның туған жерінде ерекше жерлер болады. Оған Қазақстанның табиғи ландшафт объектілері, археологиялық және сәулет ескерткіштері, ерекше ардақ тұтатын діни нысандар және тарихи тұлғалардың, саяси оқиғалармен байланысты киелі орындары жатады. Өңірлік өлкетанушылар ұсынысымен және сарапшылар кеңесінің мүшелері – ғалымдар пікірлерін ескере отырып «Қазақстанның 100 киелі орындары» тізіміне енген жерлерге оқушылармен жұмыстар жүргізу маңызды шаруа. Ата-бабалар аруағын құрметтеу елімізде мазмұны бірегей дәстүр. Тек әр халық өзінше құрмет көрсетеді. Мысалға, орыс, кәріс халықтарының «Ата-аналар күні» деген тамаша дәстүрін айтуға болады. Оқушылар ұйы-

мының осы дәстүрді ізгілендіріп өңірдегі киелі орындарға сенбілік ұйымдастырғаны тәлімі мол тәрбиелік жұмыс болар еді. Өкінішке орай, киелі орындарға саяхаттаған экскурсиялық топтар тек қана суретке түсуден аса алмай келеді. Бұл жұмыстарды жүзеге асыру үшін алдымен кешенді бағдарлама әзірленгені дұрыс.

Өңірдің киелі жерлеріне қатысты мәселелерді және басқа да «сезімтал» мәселелерді түсіндіру кезінде әдептілік сақтау маңызды. Әсіресе, ұлтшылдық, діни, жершілдік, рушылдық сияқты қазақстандық бірегейлік ұстанымдарға қайшы келетін әрекеттерден аса сақ болу керек. Ондай пікірлер оқушыларға кері әсер етіп, қоғамдық санаға жат ойлар ұялатады. Жат ағымдардың әсерінен қоғамда түрлі девиантты мінез-құлықтар мен әдеттер пайда болғаны шындық. Атап айтсақ, деструктивті (бұл сөз «бүлдіргіш» деген мағынаны білдіреді) діни ағымдардың әсерінен адамдардың қоршаған әлеуметтік ортадан оқшауланып, ұлттық және мемлекеттік құндылықтарды танымайтын топтар пайда болды.

Діннің атын жамылған ағымдар мен топтар діни сауаты аз азаматтарымызды өз қармақтарына түсіріп, тіпті өздеріне белсенді жақтасқа айналдырып, өзімізге қарсы қойып үлгерді. Енді өз отандасымызбен, отбасымыздың мүшесімен, ағайынымызбен тартысқа түсетін халге жеттік. Халқымыз «іштен шыққан жау жаман» демекші, мұндай көзқарасты ұстанушылар білікті дәрігерлердің көмегіне жүгінуден бас тартып, балаларының зайырлы білім алуына қарсылық көрсетіндері де бар. Мектепте оқушы қыздардың басына орамал тартуы, көшеде азаматтардың сақал қойып, шалбардың балағын қысқартып әлеуметтік ортадан оқшаулануы жат ағымның санамызды дендеп бара жатқанының көрінісі. Қоғамдағы осындай мәселелердің асқынуына интернет желісінің ықпалы күшті

екені рас. Соның кесірінен көрсеқызар, әсірешіл топтар батыстық жабайы әдеттің жетегіне ілесті. Оны ұлдардың құлағына, мұрнына, ерніне сырға тағуы, боянуы тағы басқа оғаш әдеттерден байқаймыз. Міне, осындай қоғамға жат әрекеттердің алдын алу үшін біз толеранттылық пен достыққа негізделген бірегей қазақстандық мәдениетке жүгінуіміз керек. Сонда ғана жас ұрпақта жат ағымдарға қарсы тұра алатын қоғамдық сана қалыптасады. Ол сана жастарды патриот болуға, ұлттық құндылықтарды қастерлеуге, бірлік пен ынтымаққа, бауырластыққа, білімді болуға шақырады.

Қазақтың тарихи көшін әрқилы кезеңде бастаған көреген көсемдерінің, айбатты батырларының елін, жерін қорғауда аңызға айналған ерліктері бүгінгі жас ұрпаққа өнеге-үлгі. Халықта «Бірлік қайда болса, ерлік сонда», «Отаның берік болса жау алмайды» деген қанатты сөздер бар. Ол өмір өткелдерінен, тағдыр тезінен алынғаны шындық.

Қазақ тарихында біз ұялатын ештеңе жоқ. Бізге бабалар тұлпарларының тұяғымен жазылған ата тарихының әр

парағы ерекше қымбат. Жалғанның жартысындай жазиралы даласын ғасырлар бойы шекарасына қамал-қорғандар салмай-ақ, жалаңтөс батырлары жанпидалықпен қорғай білген ата-бабаларымыз қандай қаһарман болған еді..?

Ұлан-ғайыр еліміздің кез-келген аймағынан ежелгі, ортағасырларға және жаңа заманға қатысты тарихи жәдігерлер мен деректерді көптеп кездестіруге болады. Қазақтардың бүгінгі және болашақ буыны оны әрдайым орынды мақтан ететін болады.

Адамгершілік тұрғыдағы құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай тұлғаны қалыптастыру оның жас кезінен бастау алатыны белгілі.

Өлкетанулық жұмыстар – оқушыларды туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша құрметпен қарауға, шынайы патриотизмге тәрбиелейді. Оқушылардың санасына жалпыұлттық қасиетті орындар ұғымын сіңіруді жүзеге асырады. Осылайша, біз өткенімізді жаңғырта отырып, жаһандану жағдайына батыл қадам баса береміз.

СТУДЕНТТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ

Қ.К. Кенжеғалиев¹, К.К. Кантарбаева²

¹п.ф.к., доцент, ²магистрант

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Аңдатпа. Мақалада студенттердің құқықтық тәрбиесінің әлеуметтік жағдайларының жолдары қарастырылды. Осыған орай қазіргі кездегі студент жастарымыздың құқықтық тәрбиесінің педагогикалық-психологиялық және әлеуметтік жағдайын анықтауда бірнеше әдістемелер қолданылды.

Аннотация. В статье рассматриваются социальные условия правового воспитания студентов. Для определения состояния социальных и психолого-педагогических условий были применены методы исследования.

Abstract. The article deals with the social conditions of legal education students'. Research methods were used to determine the state of social and psychological-pedagogical conditions.,

Тірек сөздер: әдістемелер, зерттеу, дамыту, қалыптастыру, жүзеге асыру.

Ключевые слова: методы, исследование, развитие, формирование, реализация.

Key words: methods, research, development, formation, realizations.

Әлеуметтік тәрбие қоғамдық көзқараста әлеуметтік, рухани және эмоционалды адамға қажетті құндылықтарды адамдардың игеруі үшін мүмкіндік жасайды. Әлеуметтік адамға қажетті құндылықтар дегеніміз – білім, сенімділік, ептілік, қарым-қатынас, мінез-құлық үлгілері т.б.

Әлеуметтік тәрбиенің міндеті – әлеуметтікке оның мүшелерімен бірге табысты қол жеткізуге жағдай жасау, бұл адамның қоғамдағы бейімделу, дағдылану, көндігу және икемдеу тепе-теңдігін, сондай-ақ оның қоғамдағы оңашалануын ұсынады.

Қазіргі таңда студенттер қауымы әлеуметтік ортада маңызды орынды қамтиды. Біздің қарастырып зерттеген тақырыбымыз студенттердің құқықтық тәрбиесінің педагогикалық-психологиялық және әлеуметтік рөлі.

Әлеуметтік тәрбие процесі жанұяда, білім беру мекемелерінде, бейресми қатынастар ортасында жүзеге асырылады.

Тәрбие – кез-келген қоғамның аса маңызды қызметі, бұл әлеуметтік процесс бола отырып, адамның мінез-құлқы мен қызметіне қоғамдағы барлық институттар, қоршаған орта және осы процестің субъектісі ретінде жеке тұлғаның өзінің белсенділігі арқылы мақсатты түрде әсер етуі.

Әлеуметтік микроорта бір жағынан, жеке тұлғаның өзін-өзі тарату процесін жеделдететін немесе баяулататын аса маңызды факторлардың бірі, екінші жағынан, осы процестің табысты дамуына қажетті жағдай болып табылады.

Қоғамдық әлеуметтік тәрбие – қоғамдық көмек көрсетудің педагогикалық көрсетудің бір мақсатқа лайықталған жүйесі, ол өскелең ұрпаққа олардың

өмірге араласуы кезеңінде қажетті жағдайы. Бұл тәрбиелік білім беру процесінде барлық құралдар мен мүмкіндіктер арсеналын толыққанды пайдалануды көздейді, бұларды қоғам жеке тұлғаны қалыптастыру мақсатында бір жүйеге орналастырып отырады.

«Әлеуметтік қалыптастыру» – кең көлемдегі түсініктердің бірі – ол жеке тұлғаның қалыптасуын сипаттайды. Бұл деген балаға барлық әлеуметтік әсер етудің процестері мен нәтижесі: мақсатты түрдегі, стихиялы, позитивті және негативті.

Әлеуметтендіру – қоғамдық қатынастар жүйесіне қосылуды ұсынатын жеке тұлғаның әлеуметтік тәжірибесін жетілдіру процесі.

Әлеуметтендіру әртүрлі әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық, психологиялық-педагогикалық және психологиялық факторлармен шарттасады. Олардың арасынан қоғамның мақсатты бағытталған күштері мен жеке тұлғаны қалыптастыратын әртүрлі әлеуметтік институттарды ажырата білген жөн.

Әлеуметтік тәрбиенің негізгі мақсаты адамның жеке тұлға ретінде дамуына, оның қоғамдағы қабілеті мен мүмкіндігінің таралуына ықпал ету болып табылады. Жеке тұлғаның жан-жақты дамуындағы қоғамдық тәрбие мақсатын анықтайтын идеал, негізгі мақсат ретінде қарастырылады, оның қол жеткізер жетістігі қоғамдық тәрбие жүйесінде ерекше жолдармен, құралдармен жүзеге асырылады.

Әлеуметтік тәрбие мазмұнындағы нақты мақсаттар құрылымда алдыңғы жоспарға екі жақтың өзара әрекетінің сәйкес келуі. Яғни, барлық субъектілер мен әрбір адамның өмірлік қызметі саласындағы қызығушылықтың тәрбиелік мүмкіндіктердің бағыттаушы қоғам және жеке тұлғаның өзінің белсенділік механизмі, оның қоғамның пайдасы үшін көрсетер шығармашылық потенциалы.

Жеке тұлғаның даму бағыты жалпылама түрде берілуі тиіс, ол жеке вариативтілікке кедергі келтірмеуі қажет. Сонымен әлеуметтік тәрбиенің басты міндеті – адамның жеке тұлғалық мәнді саласын дамытуға қажетті жағдай жасау және адамның жеке бастық – психологиялық денсаулығын нығайтуға жағдай жасау.

Әлеуметтік тәрбиенің басымдылық үлесі жанұяға тиеді, адам жанұяда алғашқы және басты әлеуметтену процесіне ие болады. Басқа қоғамдық құрылымдар аясында келесі әлеуметтендіру процесі жүзеге асады.

Жанұя мемлекеттік құрылымдары бар өндірістерді сақтауға қажетті қосымша институт ретінде емес, адам қабілеті мен ептілігін таратуға жағдай туғызушы ретінде қарастырылады, ол аса маңызды тәрбие институты, яғни ол керемет құралдарды жеке тұлғаның әлеуметтік қалыптасуы.

Бір қалыпты адамгершіліктік өзара қарым-қатынастар, жанұядағы түсінік атмосферасы жеке тұлғаны тәрбиелеудің гуманды бағытталғандығын анықтайды.

Осы жерден бір жүйедегі өзара әрекет үлгісі шығады: Жеке тұлға – жанұя – қоғам. Алғашқысына адам, жанұя, екіншісіне мемлекет, қоғам және кез-келген ондағы институттар жатады. Қоғамның жанұя көмекшісі емес, керісінше, жанұяға қоғам барынша көмек көрсетіп, қолдап отыруы тиіс.

Педагогиканың барлық басты күші қоғамдағы қандайда бір институтардың (мектептердің, балалар лагерінің, құқықтық тәртіп сақтау ұйымдарының және т.б.) әсері мен жанұяның ықпалын алмастыруға бағытталуы тиіс

Осындай байланыста әлеуметтік тәрбиенің барлық субъектілерінің қызметі үшін өзара байланыстарды қарастыруы қажет:

1) әлеуметтік балалар тәжірибесін ұйымдастыру және әр баланың жеке тұлға

ретінде өзін-өзі толыққанды таратуы үшін қажетті жағдай жасау, оның жанұядағы және жақын қоршаған ортадағы белсенділігі; қоғамдық бағытта өзін-өзі тәрбиелеуі; қоғамдағы интеллектуалдық, эмоционалдық, моральдық, мәдени және социумдағы жеке тұлғаның дамуына бағытталған басқа бағыттардағы құралдарды белсендіре түсуі;

2) жанұя мен жақын қоршаған ортада тәрбиелеуші ортаны құру; микроортада әлеуметтік қолдау табады, әлеуметтік мәні бар топтық және ұжымдық мөлшерлерді, бағдарлар мен құндылықтарды (бұлар жеке тұлға үшін жағымды психологиялық климат негізі болып табылады) қалыптастырды;

3) жеке тұлға дамуы мен мінез-құлықтарының дамуындағы ассоциациялық ауытқуларды болдырмау шараларының жиынтығын болжайтын әлеуметтік реабилитация мен оларды тарату процестері.

Сонымен бірге балаларға әлеуметтік көмек көрсету және оларды қорғауды қамтамасыз ету, балаларды дұрыс өмір сүруге жетілдіріп қосу.

Әлеуметтік тәрбие жеке тұлға дамитын микроортаның әртүрлі салаларында жүргізіледі. Бұл қоғамдық тәрбиенің жекелеген облыстарындағы мақсаттылықпен, біркелкілікпен шарттасады.

Бұл облыстардың әрқайсысына тәрбие институттарының белгілі қойылымы, ерекше әлеуметтік ситуация, тәрбие субъектісі ретіндегі жеке тұлғалық дамудың психологиялық өзіндік ұстанымы тән болады.

Әлеуметтік даму мен жеке тұлға ретіндегі адамның жекеше құрылу кезеңі үшін жас ерекшелік спецификасы тән.

Әлеуметтік тәрбие жүйесі үздіксіз, педагогикалық тәрбие процесінің мақсатты ұйымын көрсетеді, бұл орайда жеке тұлға дамуының әлеуметтік ситуациясы мен адамның әртүрлі жастағы кезеңдеріндегі психологиялық ұстанымы (ба-

лалық шақтағы, мектепке дейінгі, кіші топ жасындағы мектеп оқушысы, жасөспірім кезіндегі), әртүрлі микрорта саласындағы (жанұя, балабақша, сынып, мектеп, үй, квартал, клуб, әуесқой бірлестік, биресми топ т.б) ұстанымы ескеріледі.

Әлеуметтік тәрбие үшін ерекше жағдайлар мен мүмкіндіктер балаларды ресми, мемлекеттік тәрбие институттарынан тыс қоршаған ортада жасалған, әсіресе, оларға жақын жанұялы-тұрмыстық микроортада тұрақты жасалған. Бұл мүмкіндіктер жасалған орталарда қатаң құрылымдар болмайды, онда керісінше, қарым-қатынастардың, араласу жүйелерінің, ата-аналар мен әртүрлі жастағы балалармен қатынастардың еркіндігі қалыптасқан.

Осыған орай, қазіргі кездегі студент жастарымыздың құқықтық тәрбиесінің педагогикалық-психологиялық және әлеуметтік жағдайын анықтауда бірнеше әдістемелер қолданылды. Зерттеу жүргізу барысында әр студенттің өмірге деген көзқарасы, ортада өзін-өзі ұстауы және мінез-құлық нормалары зерттелді. Қолданылған диагностикалық әдістерге «Мен және менің көзқарасым», «Қоғам және қоршаған орта», «Менің әрекетім» атты сауанамалар жұмыстарының қорытындылары талданды.

Зерттеуге дайындық, ақпаратты жинақтау, жиналған ақпаратты өңдеу, өңделген ақпаратты талдау жұмыстары жүргізілді. Осының нәтижесінде әр студенттің құқықтық тәрбиесінің педагогикалық-психологиялық және әлеуметтік көзқарасы, тәрбиелік деңгейі анықталды.

«Адам құқығы туралы айтқан кезде бүгін біз адам мен мемлекеттің арасындағы өзара қатынасын айтамыз», дейді М.Новицкий[2]. Заңгер ғалымдарымыз: «Адам құқығы – адам мүдделерін қанағаттандыруға бағытталған, өзі заң арқылы қорғалатын болуы мүмкін іс-әрекеттің (мінез-құлықтың) өлшемі (шамасы)» деп анықтама берген [3]. Адамның

құқықтары мен бостандықтары табиғи және оған тумысынан берілген, ажырамайтын, табиғи ретінде танылады және ең жоғары әлеуметтік құндылық болып табылады. Адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау мемлекет функцияларының бірі.

Тұлға мен мемлекеттің қарым-қатынасы құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам концепциясына сәйкес дамуда. Мемлекет пен адам құқығының арасындағы өзара байланыстылығы және өзара негізділігі құқықтық мемлекеттің басты мақсаты адам және азаматтың құқықтарын қамтамасыз ету болып табылатындығынан көруге болады.

Қоғам тәртіпке негізделіп, қалыптасып, өмір сүреді. Қоғамдағы тәртіп түрлі әлеуметтік нормалардың, адамдардың мінез-құлқын реттейтін қағидалардың әсерімен, яғни күшімен орнатылады. Құқықтық нормаларды қолдану нәтижесінде құқықтық тәртіп орнығатыны, ал құқықтық нормалар негізінен заңнан нәр алып белгілі құқықтар мен міндеттер жүктейтіні белгілі. Еліміздің заңдарын сақтау, оған мойынұсыну – жауапкершілікті, түсіністікті, заңдарды білуді және соған сәйкес мінез-құлық пен іс-әрекеттерді үйлестіруді талап етеді.

Тұлға құқықтық білім алмай заңды әрекет пен заңсыз әрекетті ажырата алмайды; сондай-ақ заң мен құқықтың күшін сезінбейді; өздерінің құқықтары мен бостандықтарын біліп, қорғай алмайды; өз міндеттерін орындамайды. Осы орайда тұлғаның алған құқықтық білімі арқылы құқықты ұғыну үрдісінің жүзеге асатындығына көзіміз жетеді. Әрине, кез-келген адамның санасындағы құқық ұғымы құқық нормаларының ортаға оң немесе теріс әсер етуші норма сипатында, яғни жалпылама түсінік ретінде орын алатындығы анық. Сол себепті бұл жағдайда құқықтық білім беру – оқушының құқықтық санасын қалыптастыру мақсатында орындалатын құқықтық тәр-

биенің негізгі ықпал етуші әдісі. Нақты айтсақ, құқықтық білім беру арқылы жасөспірім құқықты ұғынады және оның санасы қалыптасып, дамиды.

Студенттердің заң нормаларын білу; заң талаптарын орындау; қоғамдық тәртіпті бұзбау; заң күшіне сену, т.б. құқықтық мәдениеті дамыған тұлға – құқықтық мемлекеттің үлгілі азаматы. Тұлғаның құқықтық мәдениетімен қоса құқықтық санасын қалыптастырып, дамыту – құқықтық тәрбиенің негізгі мақсаттарының бірі. Адамның құқықтық санасы қалыптаспай, оның құқықтық мәдениеті жетілмейді. Сол себепті құқықтық сананы қалыптастыру мәселесіне көп көңіл бөлген дұрыс.

Адам құқы және еркі – жалпы адамзаттық құндылық, себебі олар адамзаттың жалпы мүдделерін танытады, әрқилы халықтардың, діндер мен дәуірлердің рухани мұраттарын жақындатады әрі туыстырады. Барша халықтар туындыларын сыйлауға, бағалау мен қорғауға үйрену – бұл ұлттық және ұлтаралық ынтымақтың белгісі ретінде қабылданған жалпы адамзаттық құндылықтарды сезіну және қабылдау нышаны.

Бүгінгі Қазақстандық қоғамда құндылықты бағыттар қатарында ұлтжандылық, отаншылдық сезімдері, яғни өз халқымызды, оның салт-дәстүрін, тілін, мәдениетін, әдеттерін, туған ел табиғатын құрметтеп білу – жоғары маңызға ие болып отыр. Сонымен бірге әрбір адам үшін жоғары құндылық – бұл өмір, тіршілікке қамқорлық, гуманистік қатынастар негізі – әр адамның өз басын сыйлауы, өз адамгершілік сапаларына болған құндылықты қатынас; ата-ананы, туған-туысқанды, отбасы, бала-шағаны ардақ тұту, табиғатты аялау және ең жоғары инабатты құндылық ретінде еңбекті қадір ету.

Азаматтық тәрбие мәні – кемелденудегі ұрпақты отаншылдық, құқықтық, адамгершілік сезімдеріне баулып, өз

қадірін, тұлғалық еркіндігін, тәртіптілікті, басқа азаматтар мен мемлекеттік билікті сыйлауды үйрету, сонымен бірге жүктелген міндеттерді орындау, отаншылдық, ұлтжандылық және ұлтаралық сыйластық сезімдерін үйлесімді байланыстыра білу қабілетін дамыту. Отанға деген сүйіспеншілік, бейбітшілікке атсалысу ықылас-ниеттерін қалыптастыру. Азаматтықтың негізгі элементтері – мемлекет және басқа азаматтарды құрметтеуге байланысты өз міндеттерін орындауға мүмкіндік беретін адамгершілік және құқықтық мәдениет. Кемелденген азаматтықтың белгісі – сөз бен істің бірлігі. Адам тұлғасының дамуына бағытталған гуманистік қадамдар да – осы азаматтық

сезімдердің деңгейімен бағаланады.

Студенттерге құқықтық мәдениет пен құқықтық әрекет-қылық қалыптастырып, оларды құқықтық заңдылық талаптарын түсінуге әрі мойындауға баулу. Құқықтық тәрбие жүйесі мемлекет сипаты және саясатымен белгіленеді.

Студент қауымының қоғам және тұлға мүддесін танытушы қоғамдық сананың бір формасы азаматтың сезімін, ұлтаралық ортақтасу және құқықтық қатынастар мәдениетін, еліміздің жетістіктері жөніндегі білімдер жүйесін, адамның қоғамда өз мүмкіндіктерін іске асыруға себепші азаматтық тәжірибесін қалыптастыру жұмыстарын жүргізу қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет және құқық теориясы. – Алматы: Баспа, 1998.- 256 б.
2. Сапарғалиев Ғ. Қазақстан мемлекеті мен құқығының негіздері. – Алматы: Атамұра, 1994.- 160 б.
3. Баққұлов С.Д. Құқық негіздері: Оқулық. – 2-ші басылым. – Алматы, 2004. -248 б.
4. Дулатбеков Н.О. и др. Мемлекет және құқық негіздері / Дулатбеков Н.О., Амандықова С.Қ., Турлаев А.В. – Астана: Фолиант, 2001.- 252 б.
5. Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері: Оқулық / Е. Баянов. - Өзгертулер мен толықтырулар енгізіліп, қайта жөнделіп 2-ші рет басылуы. – Алматы, 2003.- 692 б.
6. Булгакова Д.А. Мемлекет және құқық теориясы: Оқу құралы. – Алматы, 2004.
7. Хропанюк В.Т. Теория государства и права. М.,1996.
8. Венгеров А.Б. Теория государства и права. М.,1995.
9. Алексеев С.С. Общая теория права. М., 1994.
10. А.Ибраева, Н.Ибраев. Теория государства и права. А.2000.
11. Сапарғалиев Ғ.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. Алматы, 1997ж;
12. Дулатбеков Н., Амандықова С., Турлаев А. Мемлекет және құқық негіздері. Оқулық. Алматы, 2001 ж.

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«НЕПРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ:
НОВЫЕ ВЫЗОВЫ»
(31 МАЯ – 1 ИЮНЯ 2018 ГОДА, Г. АСТАНА)**

Национальная академия образования им. И.Алтынсарина Министерства образования и науки Республики Казахстан в период с 31 мая по 1 июня 2018 года в г. Астане провела Международную научно-практическую конференцию «Непрерывное образование в интересах устойчивого развития: Новые вызовы».

В состав оргкомитета конференции вошли Межправительственная организация ООН по вопросам образования и культуры (ЮНЕСКО), Назарбаев Университет, Институт непрерывного образования ЮНЕСКО (Германия, г.Гамбург), Центр ЮНЕСКО-ЮНЕВОК при Институте образования Гонконга, Университет Гонконга (г.Гонконг), Казанский (Приволжский) федеральный университет (Россия, г.Казань), Национальный институт образования (Беларусь, г.Минск) и др.

В работе Конференции приняли участие ученые из Университета Гонконга, Бухарестского университета, Сербской Академии наук и искусств, Школы политехнического страхования города Париж, американской образовательной компании DунEd, Северо-Восточного федерального университета имени М.К.Аммосова, Сибирского федерального университета, Уральского государственного педагогического и технического университета, Национального института образования Республики Беларусь, Академии образования Таджикистана, университетов Узбекистана. Всего было 28 зарубежных участников и 5 представителей из международных организаций: Кластерное бюро ЮНЕСКО в г. Алматы по Казахстану, Кыргызстану, Таджикистану и Узбеки-

стану, Национальный офис ЭРАЗМУС+ в Казахстане и Ассоциация «Образование для всех в Казахстане», Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ).

Всего приняло участие 160 человек.

С приветственным словом к участникам Конференции выступили Орсариев А.А., ответственный секретарь МОН РК и Жилбаев Ж.О., президент Национальной академии образования.

31 мая 2018 года работа Конференции проходила в форме пленарного заседания, где были заслушаны следующие доклады:

1. *Переосмысление обучения в течение всей жизни*

Чен Кай Мин, заслуженный профессор Университета Гонконга, Директор Отдела Образовательной Политики Факультета Образования (Китай, Гонконг);

2. *Система образования Республики Казахстан на пути к устойчивому развитию*

Гимранова Дильбар, Директор Высшей школы экономики университета КазГЮУ (Казахстан, Астана);

3. *КОНФИНТЕА VI. Среднесрочное ревью. Общий обзор. Рекомендации об обучении и образовании взрослых 2015*

Гаина Александру, сотрудник отдела обучения и образования взрослых ин-

ститута по обучению на протяжении всей жизни ЮНЕСКО (Германия, Гамбург);

Субрегиональное исследование по обучению на протяжении всей жизни в странах Центральной Азии (с фокусом на Казахстан)

Бенете Лина, международный специалист ЮНЕСКО по вопросам Образования в Центральной Азии (Казахстан, Алматы)

Белослюдцева Валентина, консультант ЮНЕСКО от Национального офиса ЭРАЗМУС+ в Казахстане, эксперт Ассоциации «Образование для всех в Казахстане» (Казахстан, Алматы).

4. Обучение на протяжении всей жизни и образование в интересах устойчивого развития - Инновационные концепции и практика применения принципов Организации Объединенных Наций

Буше Осочовска Марлена, PhD, директор 5-го Всемирного форума по обучению на протяжении всей жизни, представитель кафедры ЮНЕСКО UNITWIN (918), международный консультант ООН и ЕС, (Франция, Париж);

5. Новые роли и обязанности высшего образования в интересах устойчивого развития в долгосрочной перспективе обучения

Читоран Думитру, профессор Бухарестского университета, экс-начальник отдела высшего образования, ЮНЕСКО (Румыния, Бухарест);

6. Сопоставление инноваций школьного образования в Hong Kong SAR (Китай) и Ярославской области (Россия) для подготовки к непрерывному образованию

Чан Кэтрин, профессор факультета образования Университета Гонконга (Китай, Гонконг);

Юдин Владимир Владимирович, доктор педагогических наук, заведующий лабораторией развития профессионального образования Ярославского государственного педагогического университета имени К.Д.Ушинского (Россия, Ярославль);

7. Жизненные и профессиональные риски: непрерывное обучение восприятию и предвидению

Вербицкая Наталья Олеговна, доктор педагогических наук, профессор, руководитель Центра инновационных технологий инженерного образования Уральского государственного лесотехнического университета, (Россия, Екатеринбург);

Вукович Дарко, доктор экономических наук, профессор Уральского государственного лесотехнического университета, профессор Института Географии «Jovan Cvijic» Сербской Академии наук и искусств (Сербия, Белград);

8. Этика как условие сохранения человека в цифровом обществе и роль непрерывного образования в данном вопросе

Дос Бенуа, генеральный директор Школы политехнического страхования (Франция, Париж);

Мазуркова Александра Анатольевна, докторант университета Сорбона (Франция, Париж);

9. Медиа-практики в образовании: поликультурные аспекты Красноярского края

Смолянинова Ольга Георгиевна, директор Института педагогики, психологии и социологии Сибирского федерального университета, академик РАО, доктор педагогических наук, профессор (Россия, Красноярск).

Работа круглых столов проходила по 4 направлениям:

1 круглый стол «Непрерывное образование и вызовы глобального мира»; были обсуждены глобальные вызовы современности и миссия образования, вопросы трансформации системы образования с учетом новых требований экономики знаний, а также инновации в преподавании и обучении.

2 круглый стол «Безопасная образовательная среда как фактор устойчивого развития»; основными объектами обсуждения стали вопросы интеграции ком-

понента безопасности в образовании и обучение, экологической безопасности, профилактики насилия и жестокого обращения с детьми, а также индикаторы безопасной и дружелюбной среды.

3 круглый стол «Многоязычное образование: проблемы и перспективы»; дискуссионная площадка на содержательном уровне проанализировала актуальные проблемы современного полиязычного образования.

4 круглый стол «Человек. Среда. Информационное общество»; были рассмотрены тенденции развития информационного общества, место и роль человека в информационном обществе, его интеллектуальные интересы и знания в условиях глобальной информационной инфраструктуры, а также информацион-

но-образовательные ресурсы 21 века: новые возможности и перспективы для непрерывного образования.

В ходе заседаний круглых столов участники обсудили проект резолюции, где были внесены существенные предложения по вопросам совершенствования непрерывного образования в интересах устойчивого развития.

Работа Конференции была освещена с участием ТВ «Қазақстан», «Қазақрадио», «Шалқар», интернет-портала «Атамекен.kz» и <https://baq.kz/kk>, журналистов газеты «Білімді ел-Образованная страна»

Все материалы Конференции размещены на сайте Национальной академии образования им. И. Алтынсарина.

**РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ФОРУМ
УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИКИ, ХИМИИ, БИОЛОГИИ, ИНФОРМАТИКИ
«ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ: ЛУЧШИЕ
ПРАКТИКИ И ИННОВАЦИИ»
(3-4 МАЯ 2018 г., г. АКТАУ)**

В рамках реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции», 79 шага Плана Нации «100 конкретных шагов», Программы «Рухани жаңғыру» Министерством образования и науки Республики Казахстан, Национальной академией образования им.И.Алтынсарина и акиматом Мангистауской области проведен Республиканский Форум учителей физики, химии, биологии и информатики «Повышение качества естественнонаучного образования в условиях модернизации общественного сознания: лучшие практики и инновации» (далее – Форум), в городе Актау 3-4 мая 2018 года.

В ходе подготовительной работы были разработаны управлениями образования видеоролики на темы: «Достижения организаций образования в преподавании четырех предметов ЕМЦ» (в т.ч. преподавание предметов на англ. языке) и «Лучшие практики в области преподавания предметов естественнонаучного цикла» (о лучших учителях области).

В специальном выпуске научно-педагогического журнала «Білім–Образование» Национальной академии образования им. И. Алтынсарина были размещены материалы об учителях-предметниках, имеющих достижения в преподавании учебного предмета и внедрении инноваций, в т.ч. преподавания предметов на английском языке.

В работе Форума приняли участие ученые, руководители подведомственных организаций МОН РК, руководители и работники организаций образования, педагоги высших учебных заведений, методисты и учителя естественнонаучного цикла.

На Форум прибыло 348 участников из 14 областей, гг. Астаны и Алматы.

С приветственным словом на пленарном заседании выступил Сахеев Руслан Кенесарович, заместитель акима Мангистауской области.

На пленарном заседании были заслушаны следующие доклады:

1) «О новом подходе формирования образовательных программ в рамках модернизации 3.0» (Ахметов Берик Бакытжанович, ректор Каспийского государственного университета технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова).

2) «Передовая практика внедрения трехязычия в образовательное пространство Казахстана и его актуальность в век цифровизации» (Кожабеков Дарханбек, вице-президент Международного общественного фонда «Білім Орда»).

3) Трансформация образования: как использовать технологии в обучении и преподавании? (Нартай Ашим, директор «Knowledge engineering»).

4) Доступный STEM: опыт РФМШ в модернизации школьной научно-экспериментальной экосистемы (Бекахметов Габит Кайратович, председатель правления НАО «Республиканская физико-ма-

тематическая школа»).

5) «Полиязычное обучение: от идеи до реализации» (Кабылбекова Алмагуль Серикбаевна, учитель физики специализированной гимназии для одаренных детей, г. Аксу, Павлодарская область).

6) «Возможности английского языка в развитии познавательного интереса к химии» (Нугманова Карина Ансагановна, учитель химии школы-интерната для одаренных детей «Озат», г. Костанай).

7) «О пилотном внедрении в образовательный процесс разработанных на английском языке учебно-методических комплексов по предметам «Физика», «Химия», «Биология» (Тусубжанов Айдын Болатұлы, академический директор издательства «Астана-Kitap»).

8) «Подготовка педагогов Мангистауской области к преподаванию дисциплин на английском языке» (Махвиладзе Георгий, президент Swiss American Academy (SAA)).

В ходе завершения пленарного заседания были награждены лучшие педагоги ведомственными наградами МОН РК.

Секционные заседания прошли на базе Назарбаев Интеллектуальной школы и Каспийского государственного университета технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова.

На заседаниях четырех секций по учебным предметам «Физика», «Химия»,

«Биология» и «Информатика» был заслушан 91 доклад, где приняли участие 308 учителей-предметников.

На заседаниях секций участники обсудили проект резолюции, где были внесены существенные предложения по улучшению качества преподавания предметов естественно-математического цикла.

В рамках Форума были обсуждены состояние и современные подходы в совершенствовании естественнонаучного образования; обновление содержания, методов и технологий обучения по учебным предметам: физика, химия, биология и информатика; сопровождение образовательного процесса при обучении предметов естественнонаучного цикла в общеобразовательной школе посредством новых стратегий и технологий; обучение и преподавание на английском языке (вне зависимости от языка обучения) в старших классах учебных предметов «Физика», «Химия», «Биология» и «Информатика»; подготовка и повышение профессиональной квалификации педагогических кадров с учетом требований новых образовательных стандартов и рынка труда.

Все материалы Форума размещены на сайте Национальной академии образования им. И. Алтынсарина.

Адамова М.Е. – Шағын жинақты мектептерді дамыту орталығының директоры, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана қ.

Атшыбаева Н. – магистрант, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Байкасов Б.Б. – аға ғылыми қызметкер, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана қ.

Балғалиева А.К. – биология пәнінің мұғалімі, химия-биологиялық бағыттағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Ақтау қ.

Блеусіз А.Б. – гуманитарлық ғылымдар магистрі, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ, Жамбыл облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, Тараз қ.

Калиева Э.И. – п.ғ.к., доцент, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Кенжеғалиев К.К. – п.ғ.к., доцент, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Қантарбаева К.К. – магистрант, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

Маскарова Т.О. – педагог-психолог, химия-биологиялық бағыттағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Ақтау қ.

Мәдиева Н.Т. – магистрант, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Мұқашева А.К. – хим. ғ.к., доцент, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.

Нуркасымова С.Н. – п.ғ.д., профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.

Нүсіпжанова Г.К. – биология пәнінің мұғалімі, химия-биологиялық бағыттағы Назарбаев Зияткерлік мектебі, Ақтау қ.

Оспанова Ф. Ә. – жоғарғы санатты қазақ тілі пәнінің мұғалімі, ҚР «Білім беру ісінің үздігі» белгісінің иегері

Сартаева Б.К. – аға ғылыми қызметкер, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана қ.

- Адамова М.Е.** – директор Центра развития малокомплектных школ, Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, г. Астана
- Атшыбаева Н.** – магистрант, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова, г. Актау
- Байкасов Б.Б.** – старший научный сотрудник, Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, г. Астана
- Балгалиева А.К.** – учитель биологии, Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления, г. Актау
- Блеусиз А.Б.** – магистр гуманитарных наук, АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу», Институт повышения квалификации педагогических работников по Жамбылской области, г. Тараз
- Калиева Э.И.** – к.п.н., доцент, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, г. Актау
- Кантарбаева К.К.** – магистрант, Кокшетауский государственный университет им.Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
- Кенжегалиев К.К.** – к.п.н., доцент, Кокшетауский государственный университет им.Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
- Мадиева Н.Т.** – магистрант, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова, г. Актау
- Маскарова Т.О.** – педагог-психолог, Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления, г. Актау
- Мукашева А.К.** – к.хим.н., доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г.Астана
- Нуркасымова С.Н.** – д.п.н., профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г.Астана
- Нусипжанова Г.К.** – учитель биологии, Назарбаев Интеллектуальная школа химико-биологического направления, г. Актау
- Оспанова Г.А.** – учитель высшей категории, обладатель знака «Отличник образования РК»
- Сартаева Б.К.** – старший научный сотрудник, Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, г.Астана

1. Басылымдарға қазақ, орыс және шет тілдерінде педагогикалық бағытта жазылған мақалалар қабылданады. Шет тілінде жазылған мақалаларды жариялау жағдайында, нотариус арқылы расталған, мәтіннің қазақ немесе орыс тіліндегі аудармасы қоса беріледі. Қолжазбаны автор мұқият тексеріп, редакциялап шығуы тиіс.

2. Ғылыми дәрежесі жоқ авторлардың мақалаларына ғылым докторының немесе кандидатының, философияның PhD докторының рецензиясы қоса берілуі тиіс.

3. Компьютерде терілген қолжазба мақалалар 1 данада, жол аралығы бір интервал, парақтың бір жақ бетіне басылған, парақтың жол жиегі: сол жағы - 30 мм., оң жағы - 15 мм., үстіңгі және астыңғы жолағы - 20 мм. және «Windows үшін Word 7,0 (97. 2000)» мәтіндік редакторында электрондық нұсқада қабылданады.

4. Қолжазбаның көлемі (кестелерді, әдебиеттер тізімін, суреттердің жазбаларын, суреттерді қосқанда) **3 беттен** кем болмауы және **10 беттен** аспауы тиіс.

5. Суреттер көлемі мақаланың 1/4 көлемінен аспауы тиіс.

6. Мақала қатаң түрде келесі **ережелерге** сәйкес ресімделуі керек:

- әмбебап ондық жіктеме кестесі бойынша **ӘОЖ**;

- **мақала атауы** мақаланың мазмұнын нақты ашуы тиіс және 8-10 сөзден аспауы керек; техникалық параметрлері: кегль - 14-пункт, қаріп түрі - **Times New Roman** бас әріппен, қалың шрифтпен, азат жол ортаға дәл келтірілуі тиіс;

- **автор(лар)дың аты-жөн(дер)і**, сондай-ақ **мекемелердің толық атауы** келесі техникалық параметрлерге сәйкес келуі керек: кегль - 14-пункт, қаріп түрі - Arial, азат жол ортаға дәл келтірілуі тиіс;

- **андапта** кіріспе сөздерді қамтымай, мақаланың басты ақпаратынан түйін беруі тиіс, көлемі 15 қатардан аспауы керек, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде келесі параметрлерге сәйкес жазылуы қажет: кегль - 12-пункт, қазақ тілі үшін қаріп түрі - KZ Times New Roman, орыс, ағылшын және неміс тілдері үшін қаріп түрі - Times New Roman, оң жақ-сол жақ шегінісі - 1 см., жол аралығы бір интервал;

- **тірек сөздер (8-10 сөзден аспауы керек):** қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде, кегль -12-пункт, қазақ тілі үшін қаріп түрі - KZ Times New Roman, орыс, ағылшын және неміс тілдері үшін қаріп түрі - Times New Roman, оң жақ-сол жақ шегінісі - 1 см., жол аралығы бір интервал;

- **мақала мәтіні:** кегль - 14-пункт, қазақ тіліндегі мақалалар үшін қаріп түрі - KZ Times New Roman, орыс, ағылшын және неміс тілдеріндегі мәтіндер үшін қаріп түрі - Times New Roman, жол аралығы бір жарым интервал;

- мақала **кіріспеден** басталады, онда тақырыптың өзектілігі қысқа, ықшам әрі нақты көрсетіледі, ғылымилығы (міндеттері) тұжырымдалады;

- мақала негізгі **қорытындымен** тұжырымдалады, онда кіріспеден қозғалған мәселеге нақты жауап болуы тиіс;

- **мақаладағы сілтемелер және/немесе пайдаланылған әдебиеттер** 2003 жылғы МЕМСТ 7.1-тармағы бойынша ресімделуі тиіс. Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаты. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережесі (2003 жылғы МЕМСТ 7.1-тармағы, стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі Мемлекетаралық Кеңес қабылдаған). Жұмыстардың тізімі оларды мәтінде ескеру тәртібімен ұсынылады. Барлық сілтемелер түпнұсқа тілінде көрсетіледі (латын қарпін пайдаланбайтын жапон, қытай және басқа тілдердегі атаулар орыс тіліндегі транскрипциясымен жазылады. Ең алдымен қазақ тіліндегі, содан соң орыс тіліндегі және әліпбилері туыстас (украин, болгар және т.б.) тілдердің, келесі кезекте латын әліпбиімен берілген еңбектер көрсетіледі. Қолжазбадағы сілтемелер мен ескертулер реттік нөмірмен белгіленеді және төрт бұрышты жақшаларға алынады;

- мәтіндегі **кестелер** сілтемелерден соң орналастырылады, мәтінде оларды ескеру тәртібімен нөмірленеді, әр кестенің өз тақырыбы, атауы болуы тиіс. Диаграммалар мен графиктер кестені қайталамауы тиіс. Кестелердегі материалдар мәтінге қосымша мәліметсіз түсінікті болуы тиіс. Кестеде пайдаланылған барлық қысқартулар кестенің астында орналастырылған ескертуде анық берілуі қажет;

- **суреттер** TIFF (*.TIF) немесе JPG форматында (Word-қа орналастырудың қажеті жоқ) жеке файлмен ұсынылады. Әр суретке мәтінде бір сілтеме болуы тиіс, суреттер реттік нөмірмен белгіленеді, суреттердің астындағы жазбалары толық ақпаратты қамтуы тиіс;

- қысқартулардың тек жалпы қабылданған нұсқаларына ғана рұқсат етіледі - өлшемдердің, физикалық, химиялық және математикалық шамалар мен терминдердің және т.б. атаулары;

- Математикалық формулалар Microsoft Equation ретінде терілуі тиіс (әр формула - бір объект).

7. Редакция мақалаға әдеби және стилистикалық өңдеу жүргізбейді. Қолжазба авторларға қайтарылмайды. Жоғарыда көрсетілген талаптарға сәйкес ресімделмеген мақалалар журнал бетіне жарияланбайды.

8. Мақала қолжазбасын және электронды нұсқасын келесі мекенжай бойынша жолдауларыңызға болады: 010000, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Орынбор к-сі, 4, «Алтын Орда» БО, 15-қабат, каб. 1500. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы.

9. **Байланыс тел:** 8 (7172) 57-66-49

E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

// жазылу индексі 75754

10. **Автор туралы мәліметтер бөлек бетте** (қағазды және электронды нұсқада) жазылады:

- толық Т.А.Ә., ғылыми дәрежесі және ғылыми атағы, жұмыс орны (журналдың «Біздің авторлар» бөлімінде жариялау үшін);

- толық пошталық мекенжайы, қызметтік және үй телефондарының нөмірлері, E-mail (редакцияның авторлармен байланысуы үшін, электронды мекенжай журналға жарияланбайды);

- мақала атауы және автор(лар)дың аты-жөн(дер)і қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жазылуы тиіс («Мазмұны» үшін).

1. К публикациям принимаются **статьи** на казахском, русском, иностранных языках. В случаях, когда статьи публикуются на иностранном языке, прилагается нотариально заверенный текст перевода на казахский или русский язык. Рукописи должны быть тщательно выверены и отредактированы авторами.

2. Статьи авторов, не имеющих ученой степени, должны сопровождаться **рецензией** доктора или кандидата наук, или доктора философии PhD.

3. Рукописи статей принимаются в 1 экземпляре, набранных на компьютере, напечатанных на одной стороне листа с одинарным межстрочным интервалом, поля: левое - 30 мм, правое - 15 мм, верхнее - 20 мм, нижнее - 20 мм, а также электронный вариант со всеми материалами в текстовом редакторе «Word 7,0 (97, 2000) для Windows».

4. **Объем рукописи** (включая таблицы, список литературы, подписи к рисункам, рисунки) не должен превышать 10 страниц.

5. **Объем рисунков** не должен превышать 1/4 объема статьи.

6. Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими **правилами**:

- **УДК** по таблицам универсальной десятичной классификации;
- **заглавие статьи** должно точно отражать содержание статьи и состоять из не более 8-10 значащих слов; технические параметры: кегль - 14 пунктов, гарнитура - Times New Roman, заглавные, жирные, абзац центрованный;

- **инициалы и фамилия(-и) автора(-ов)**, а также полное **название учреждения** должны соответствовать следующим техническим параметрам: кегль - 14 пунктов, гарнитура - Arial, абзац центрованный;

- **аннотация** должна быть лишена вводных фраз, содержать только главную информацию статьи, не превышать объем 15 строк, выполняться на казахском, русском и английском языках по следующим параметрам: кегль - 12 пунктов, гарнитура - Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка), курсив, отступ слева-справа - 1 см, межстрочный интервал - одинарный;

- **ключевые слова (не более 8-9 слов)**: на казахском, русском и английском языках по следующим параметрам: кегль - 12 пунктов, гарнитура - Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка), курсив, отступ слева-справа - 1 см, межстрочный интервал - одинарный;

- **текст статьи**: кегль - 14 пунктов, гарнитура - Times New Roman, межстрочный интервал - полуторный;
- статья начинается с **введения**, в котором очень кратко, сжато и лаконично отражается обоснование актуальности темы, формулировка научной проблемы (задачи);

- статья завершается формулировкой основного **вывода**, которая должна содержать конкретный ответ на вопрос, поставленный во введении;

- **пристатейные ссылки и/или списки пристатейной литературы** следует оформлять по ГОСТ 7.1 - 2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления (ГОСТ 7.1 - 2003 Принят Межгосударственным Советом по стандартизации, метрологии и сертификации (протокол № 12 от 2 июля 2003 г.). Список работ представляется в порядке упоминания их в тексте. Все ссылки даются на языке оригинала (названия на японском, китайском и других языках, использующих нелатинский шрифт, пишутся в русской транскрипции). Сначала приводится список работ на казахском, русском языке и на языках с близким алфавитом (украинский, болгарский и др.), а затем - работы на языках с латинским алфавитом.

Ссылки и примечания в рукописи обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки;

- **таблицы** помещаются после ссылки в тексте, нумеруются в порядке упоминания их в тексте, каждая таблица имеет свой заголовок. Диаграммы и графики не должны дублировать таблицы. Материал таблиц должен быть понятен без дополнительного обращения к тексту. Все сокращения, использованные в таблице, должны быть пояснены в Примечании, расположенном под ней;

- **рисунки** (только черно-белые) представляются отдельными файлами с расширением TIFF (*.TIF), или JPG (не встраивать в Word). На каждый рисунок должна быть одна ссылка в тексте, нумерация у рисунков - сквозная, подписи к рисункам должны содержать достаточно полную информацию;

- **сокращения** разрешаются применять только общепринятые - названия мер, физических, химических и математических величин и терминов и т.п.;

- **математические формулы** должны быть набраны как Microsoft Equation (каждая формула - один объект).

7. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. Рукописи не возвращаются. Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются.

8. Рукопись и электронный вариант с материалами следует направлять **по адресу**: 010000, Республика Казахстан, г. Астана, ул. Орынбор, 4, БЦ «Алтын Орда», 15-этаж, каб. 1500. Национальная академия образования им. Ы. Алтынсарина.

9. Контакты:

Тел. (8 7172) 57 66 49

Е-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

// подписной индекс 75754

10. **На отдельной странице** (в бумажном и электронном варианте) приводятся сведения об авторе: - Ф.И.О. полностью, ученая степень и ученое звание, место работы (для публикации в разделе «Наши авторы»);

- полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, Е-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

- название статьи и фамилия (-и) автора (-ов) на казахском, русском и английском языках (для «Содержания»).

Журналдың құрылтайшысы:

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі.

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде есепке тіркеліп, 2003 жылғы 15 қазанда №4334 Ж куәлігі берілген.

Журнал Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінде 2008 жылғы 30 желтоқсанда №9838-ж куәлігімен қайта тіркелді.

Құрметті оқырмандар мен авторлар!

Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты.

Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.

Меншік иесі: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК.

2000 жылдың мамырынан шыға бастады. Басылым 3 айда бір рет шығады.

Мекенжайы:

010000, Астана қ.,
Мәңгілік Ел көшесі, 8
“Алтын Орда” БО, офисп-1500.
тел.: 8 (7172) 57-66-49

E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

Басуға 28.06.2018 ж. қол қойылды.
ш.б.т. - 4,3. RISO басылым.
Таралымы - 310 дана.
Ы. Алтынсарин атындағы
ҰБА-ның баспа орталығында басылып
шығарылды

Учредитель:

РГКП «Национальная академия образования им. И. Алтынсарина»

Министерства образования и науки Республики Казахстан. Журнал издается с мая 2000 года. Периодичность 1 раз в 3 месяца.

Поставлен на учет Министерством культуры и информации РК. Свидетельство № 9838-ж от 30.12.2008 г.

Уважаемые читатели и авторы!

Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции.

Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические ошибки несут авторы.

Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции.

Наш адрес:

01000, г. Астана,
ул. Мангилик Ел, 8,
БЦ “Алтын Орда”, офис 1500.
тел.: 8 (7172) 57-66-49

E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

Подписано в печать 28.06.2018 г.
усл.печ.л. - 4,3. Печать RISO.

Тираж - 310 экз.

Отпечатано
в издательском центре
НАО им. И. Алтынсарина.